

DE WEG NAAR ROME

AMATEUR OP DE BOK
WALVIS OP HET STRAND
PROP IN DE LAARS
VLAGGEN OP HET CAPITOOOL
TUTTI FRUTTI

64

Het was eenvoudig gebleken Italië op de knieën te dwingen en dit land de oorlog te doen staken. Maar door de snelle en doeltreffende tegenmaatregelen van de Duitsers was de geallieerde opmars tegen het eind van 1943 ten zuiden van Rome tot staan gekomen voor de strategisch bijzonder gunstig gelegen Gustavlinie. De eerste vijf maanden van het nieuwe jaar zouden, wat het Middellandse-Zeegebied betreft, in het teken staan van de poging Rome als eerste Europese hoofdstad te veroveren; het zou een aaneenschakeling worden van tekortkomingen en mislukkingen.

Inmiddels was koning Victor Emanuel nog altijd koning van Italië; hij en de in het door de geallieerden veroverde deel van Italië verblijvende politici waren gewikkeld in een onvruchtbaar gekrakeel over de politieke toekomst van hun land die, naar zij met stelligheid verwachtten, na korte of lange tijd weer in hun handen gelegd zou worden.

Op 22 januari 1944 begon de aanval die binnen enkele weken naar Rome had moeten leiden, met groot-scheepse landingsoperaties bij Anzio en Nettuno. Tekort aan strategisch inzicht en durf aan geallieerde zijde én knap georganiseerde tegenstand van de Duitse veldmaarschalk Kesselring deden de operatie na bijna zes weken van verbitterde strijd doodbloeden.

Ten zuiden van de Gustavlinie liepen de geallieerden maandenlang tevergeefs storm tegen de zich met het uiterste fanatisme verdedigende Duitsers. Het veertien eeuwen oude klooster op de Monte Cassino — de heuvel die de belangrijkste sector van de Gustavlinie beheerste — werd medio februari nodeloos in een ruïne veranderd. Na een serie mislukte aanvallen, waaraan onder meer twee divisies Polen onder generaal Anders deelnamen, en die ook het stadje Cassino tot een puinhoop had gemaakt, begon op 11 mei de beslissende actie over een veel breder front: van de Middellandse-Zee kust tot de Apennijnen. Na een week van heftige strijd was de Gustavlinie overmeesterd; op 25 mei kwam de ontmoeting tussen de geallieerden uit het zuiden en hun wapenbroeders uit het Anzio-bruggehoofd tot stand.

Nog waren de moeilijkheden niet ten einde. De eerbij van de Amerikaanse generaal Clark om als eerste Rome te bereiken, leidde ertoe dat de Duitsers uit de dreigende omsingeling konden ontsnappen en zelfs de Caesarlinie tot een aanzienlijk beletsel voor de verdere geallieerde opmars konden maken. Slechts een gelukkig toeval maakte na enkele dagen een geallieerde doorbraak mogelijk. Op 5 juni, één dag voor de invasie in Normandië, wapperde de Amerikaanse vlag van het Capitool.

A.H.P.

DE VOORBEREIDINGEN VAN
DE LANDINGEN BIJ ANZIO

AMATEUR OP DE BOK

F. W. DEAKIN

Eind 1943 was de geallieerde opmars door Italië tot staan gekomen voor de Gustavlinie, het van versterkingen voorziene gebied rondom de hoogten van Cassino, waardoor de wegverbindingen ten zuiden van Rome en naar de hoofdstad zelf werden beheerst.

De Amerikaanse en Britse opperbevelhebbers in het Middellandse-Zeegebied waren het erover eens dat er achter de Duitse linies vlak ten zuiden van de Tiber een amfibische operatie moest worden ondernomen, zodat de impasse aan het front kon worden doorbroken en de verovering van Rome veiliggesteld. De inneming van Rome was van groot politiek belang; zij zou een symbool zijn van de indrukwekkende opmars van de Britse en Amerikaanse strijdkrachten op het Europese vasteland, het moreel van de Duitse legers zou er een ge-

In de haven van het eiland Ischia bij Napels liggen zij aan zij de landingsvaartuigen afgemeerd die gebruikt zullen worden bij de landingen in Anzio en Nettuno. Op de voorgrond een LST ('landing ship-tank'), dat op het punt staat gelost te worden.

duchte klap door krijgen en het verzet in de bezette gebieden en satellietstaten zou erdoor worden gestimuleerd.

Rome was militair gezien het knooppunt van het Italiaanse verbindingssysteem, waarvan het Duitse verdedigingssysteem in het heuvelland ten zuiden van de stad — op dat moment nog een obstakel voor de geallieerde opmars — afhankelijk was. Ten noorden van Rome was het terrein minder geaccidenteerd en meer open; van een verdedigingslinie kon pas weer

sprake zijn in de streek tussen Pisa en Rimini die van nature van hindernissen is voorzien. Beheersing van het tussenliggende gebied zou een stevige beveiliging betekenen ter bescherming van de geallieerde lucht- en grondbases in Zuid-Italië. De verovering van Rome was de droom van het geallieerde opperbevel in het Middellandse-Zeegebied en Churchills harte-wens.

In oktober 1943, direct na de geallieerde landingen bij Salerno, liet de bevelhebber van het Amerikaanse 5e leger, generaal Mark W. Clark, belangstelling blijken voor een mogelijke herhaling van het landingsexperiment; hij vormde onder zijn bevel een speciale staf voor amfibische operaties.

Gedurende de daaropvolgende weken hield de opperbevelhebber in het Middellandse-Zee-

gebied, generaal Dwight D. Eisenhower, een reeks stafvergaderingen met zijn commandanten, waarin dergelijke operaties op de Italiaanse westkust, bedoeld om de impasse aan het front ten zuiden van Rome te doorbreken, werden besproken. De uitvoerbaarheid van zo'n plan hing af van het aantal LST's (landingsvaartuigen) die in het Middellandse-Zeegebied voorhanden waren. Van de negentig beschikbare vaartuigen zouden er medio december meer dan zestig moeten worden overgedragen voor *Overlord* (de landingen in Normandië). De verenigde chefs van staven te Washington, de Amerikaanse president en de Britse eerste minister waren het volledig eens geworden over de geallieerde strategische plannen voor

als generaal Alexander het noemde, niet alleen het voordeel hebben van een bliksemsnelle overval op Rome zelf, maar tevens zou zij de meer zuidelijk gelegen Duitse posities dwingen mee te werken aan het doorbreken van de militaire impasse.

Generaal Alexander, de Britse bevelhebber van de 15e legergroep, had op de conferenties te Carthago van 25 oktober en 3 november erop aangedrongen een dergelijke strategie te overwegen; men was in principe overeengekomen een landingsoperatie uit te voeren ten zuiden van de Tiber, zodra Clarks 5e leger ver genoeg zou zijn opgerukt om de actie te kunnen ondersteunen. Een knelpunt vormde het landingsmaterieel; generaal Eisenhower was bereid

De voorbereidingen voor deze operatie-*Shingle* begonnen op 12 november en het 5e leger vormde een staf die tot taak had het plan tot in de finesses uit te werken. De streefdatum was 20 december; bij de operatie zou een troepenmacht van ongeveer 2300 man zijn betrokken.

Het eerste plan werd goedgekeurd op 25 november; de landing zou samenvallen met een voorwaartse beweging van de hoofdmacht van het 5e leger op de noordwestelijke flank van de Gustavlinie; binnen een week na de landing zou contact worden gemaakt. Al spoedig werd het echter duidelijk dat het tijdschema voor de operatie niet haalbaar was daar het 5e leger onmogelijk snel genoeg in de buurt kon zijn.

Popperfoto

Boven: de Amerikaanse generaal Mark W. Clark, commandant van het Amerikaanse 5e leger.

Onder: de opvolger van Eisenhower, de Britse generaal Sir Henry Maitland Wilson.

Anfo

1944: er zou een tweede front in West-Europa komen (*Overlord*) met een zo groot mogelijk potentieel aan mankracht en bewapening, gecombineerd met een afleidende landingsmanoeuvre in Zuid-Frankrijk (operatie *Anvil*). Deze concentratie van mannen en materieel zou de aanvoer verhinderen van versterkingen naar het Italiaanse strijdtonel en de omvang beperken van elke nieuwe operatie.

De geallieerde staven in het Middellandse-Zeegebied hadden al sedert de eerste landingen (die op Sicilië in de zomer van 1943) de mogelijkheden overwogen van amfibische flankaanvallen. Nu in oktober 1943 de Anglo-Amerikaanse legers ten zuiden van Rome waren vastgelopen op de Duitse posities, juist op de plaats waar het schiereiland op zijn smalst is, zou een 'omtrekkende beweging over zee', zo-

Imperial War Museum

Boven: de Britse generaal Harold Alexander, bevelhebber van de 15e legergroep.

Onder: generaal John P. Lucas, die bij Anzio en Nettuno de landingstroepen aanvoerde.

U.S. Army

deze kwestie te bespreken op de 'Sextant'-conferentie, die op 22 november te Cairo zou beginnen. Inmiddels had generaal Alexander op 8 november orders gegeven voor een landingsoperatie vanuit zee ten zuiden van Rome met als doelwit de Colli Albani (Albaanse Heuvels), die de zuidelijke toegangswegen tot de hoofdstad beheersten. De landing zou plaatsvinden bij Anzio, een beschut havenplaatsje vijftig kilometer ten zuiden van Rome, gelegen aan een baai met een vlak achterland. Daardoor zou een snelle opmars mogelijk zijn naar de Colli Albani, zo'n dertig kilometer landinwaarts.

Generaal Clarks 5e leger moest in het midden van de Gustavlinie het Liridal binnendringen, oprukken naar Frosinone en daarna contact maken met de landingstroepen.

Associated Press

Boven: generaal Jacob Devers, aanvoerder van de Amerikaanse strijdkrachten in Italië.

Onder: het Britse 8e leger stond onder bevel van generaal Sir Oliver Leese.

U.S. Army

Sterke Duitse tegenstand in de heuvels bij de Gustavlinie vertraagde de geallieerde opmars en onzekerheid over het beschikbaar komen van landingsvaartuigen dwong generaal Clark ertoe *Shingle* op 18 december af te gelasten. De overrompeling van Rome, die politiek en militair zo belangrijke stunt, leek een hersenschim te zijn geworden, maar met name in Britse militaire en regeringskringen bleef men sterk voor deze operatie geporteerd.

Op eerste kerstdag 1943 belegde Churchill een conferentie in Tunis, die werd bijgewoond door de Britse en Amerikaanse bevelhebbers in het Middellandse-Zeegebied. *Shingle* werd opnieuw en krachtig aangevat. Eisenhower was juist benoemd tot opperbevelhebber van de strijdkrachten voor *Overlord* in Engeland, maar hij werd geraadpleegd in verband met

het feit dat het gehele Anzio-plan afhankelijk was van de vraag of men gedurende een beperkte periode de landingsvaartuigen kon vasthouden, daar zij op de nominatie stonden om te worden overgebracht van het Middellandse-Zeegebied naar Engeland. Eisenhower schreef later dat de Anzio-operatie 'Hitler er zonder twijfel van overtuigde dat wij met de campagne in Italië een grote operatie in de zin hadden, reden waarom hij zijn legers aldaar met acht divisies versterkte. Dit zeer ten voordele van de geallieerden elders.'

Bij het opnieuw voorbereiden van operatie *Shingle* waren twee gebeurtenissen bepalend: ten eerste een reeks geallieerde commando-wisselingen in het Middellandse-Zeegebied na de conferenties van Cairo en Teheran in verband met het voorbereiden van *Overlord* voor het voorjaar van 1944; ten tweede de langdurige aanwezigheid van Churchill in Noord-Afrika na een ernstige aanval van longontsteking. Churchill concentreerde in die dagen zijn aandacht geheel op het Italiaanse strijd-toneel, duidelijk in de hoop op een succesvolle operatie onder Brits bevel met als doel de verovering van Rome. Later schreef hij: 'We moeten de grote amfibische operatie hebben met Rome als doel; in geen geval kunnen we Rome opofferen voor de Riviëra.' Daarom wilde hij de instemming hebben van de president van de Verenigde Staten om de zesenvijftig in het Middellandse-Zeegebied gestationeerde landingsvaartuigen voor *Shingle* te gebruiken, voor zij op 15 januari 1944 zouden overgaan naar *Overlord*. Aan de Britse chefs van staven telegrafeerde hij: 'Hiermee staat of valt het welslagen van onze veldtocht in Italië.' Eisenhower zou als nieuwbenoemde opperbevelhebber van *Overlord* op 8 januari 1944 zijn verantwoordelijkheden als opperbevelhebber in het Middellandse-Zeegebied overdragen aan de Engelse generaal Sir Henry Maitland Wilson; de Amerikaanse generaal Jacob L. Devers, voorlopig opperbevelhebber in Europa voor zover het Amerikaanse legereenheden betrof, zou uit Engeland komen en de functie krijgen van Wilsons plaatsvervanger; hij zou tevens optreden als bevelhebber van de Amerikaanse troepen in Noord-Afrika en het Middellandse-Zeegebied. Generaal Montgomery zou het commando krijgen over de 21e legergroep, die in Engeland gestationeerd was, en het bevel over het 8e leger overdragen aan generaal Sir Oliver Leese. Admiraal Sir John Cunningham nam het bevel op zich over alle Britse zeestrijdkrachten in de Middellandse Zee.

Noch generaal Alexander noch generaal Clark werd overgeplaatst; wel kreeg Clark opdracht tevens het bevel op zich te nemen over het op Sicilië gestationeerde Amerikaanse 7e leger, zodat generaal Patton aan *Overlord* kon gaan deelnemen. Clark zou als commandant van het 7e leger ook verantwoordelijk zijn voor de voorbereidingen van *Anvil*, de landing in Zuid-Frankrijk, die tegen 1 februari zou moeten plaatsvinden. De geallieerden hoopten tegen die tijd Rome in handen te hebben als resultaat van *Shingle* en van een gelijktijdig uitgevoerde geallieerde aanval op de Gustavlinie.

Generaal Alexander kwam nu met het voorstel een omvangrijkere onderneming op touw te zetten, onafhankelijk van de lotgevallen van het 5e leger bij de Gustavlinie: er moest een amfibische landing worden voorbereid met niet

minder dan twee divisies. Volgens Alexander moest het doel nog steeds de Colli Albani zijn. In zijn eindrapport schreef Alexander: 'Het zou — dat geef ik toe — nogal veel weg hebben van overbluffen, want een (Duitse) commandant met werkelijk sterke zenuwen zou wel eens kunnen vasthouden aan zijn posities (...) en trachten een troepenmacht van elders op te trommelen om zijn verbindingen te herstellen. Een dergelijke gedragslijn zou ongetwijfeld betekenen dat van buiten Italië versterkingen zouden komen, hetgeen ons op andere fronten voordeel zou opleveren. Zelf meen ik — gesteld dat wij een stevige greep wisten te krijgen op de Albaanse Heuvels en Route 6 zouden oversteken (de hoofdverkeersweg van Rome naar het zuiden) — dat Kesselring niet het risico zou durven nemen zijn posities in Cassino te handhaven.' Zowel Churchill als Alexander waren ervan overtuigd dat een dergelijke actie 'essentieel' was 'voor een beslissing in Italië'.

Op 25 december zond Churchill een telegram aan Roosevelt om diens goedkeuring te krijgen voor het plan de voor Engeland bestemde landingsvaartuigen tot 15 februari 1944 in het Middellandse-Zeegebied te houden, anders zou 'de strijd in Italië nog weer drie maanden stagneren. (...) Als deze kans niet wordt uitgebuit, kunnen we rekenen op de ineenslorting van de campagne van 1944 in het Middellandse-Zeegebied.'

Zonder op antwoord te wachten instrueerde Churchill Alexander om generaal Clark op te dragen de voorbereiding van *Shingle* opnieuw op gang te brengen; de operatie zou in de laatste week van januari moeten worden uitgevoerd.

Op 7 januari belegde de van zijn ziekte herstellende Churchill in Marrakech een vergadering, waarin de Anzio-plannen nogmaals werden besproken. De dag daarop kreeg hij bericht van Roosevelt dat deze instemde met het idee de benodigde landingsvaartuigen in het Middellandse-Zeegebied te houden. Hierdoor werd het mogelijk de invasiestrijdmacht te vergroten. De president voegde in een telegram over *Shingle* aan generaal Clark hieraan toe: 'Misschien zal het zelfs mogelijk zijn versterkingen in te zetten, die de zaak zouden kunnen beslissen. Ik ben mij ten zeerste bewust van het belang van deze operatie, zonder welke de Italiaanse campagne als roemloos verzend de geschiedenis zou ingaan.'

Het oorspronkelijke getal van 24.000 man werd nu opgevoerd tot een uiteindelijk verwachte sterkte van meer dan 110.000. De aard van de operatie zelf week af van de oorspronkelijke conceptie; zij werd nu duidelijk beschouwd als een grote landing diep in de rug van het Duitse 14e legerkorps aan de Gustavlinie. Het moment van de landing moest worden bepaald in verband met een aanval van het 5e leger op de linie langs de rivieren Garigliano en Rapido, die op 12 januari zou beginnen en een week later het hoogtepunt zou bereiken in een poging de Rapido in het gebied van Monte Cassino over te steken.

Nu moest nog de landingstroepenmacht worden samengesteld en voor varend materieel en escorteschepen worden gezorgd. Het Amerikaanse 6e legerkorps werd aangewezen de landing uit te voeren. Oorspronkelijk bestond het uit twee divisies, drie bataljons *Rangers*

(Amerikaanse commandotroepen), twee bataljons commandotroepen, een regiment en een bataljon parachutisten. De commandant van deze strijdmacht was generaal Lucas, een dapper en ervaren soldaat zonder veel beeldingskracht.

In Alexanders definitieve instructie was het doel van de landingen bij Anzio neergelegd. Bij het begin van de operatie zouden twee divisies meedoen, die dan in een tweede fase zouden worden versterkt met mobiele pantser- en infanterie-eenheden. Het hoofddoel was het afsnijden van de Duitse verbindingen en contact te maken met de andere eenheden van het 5e leger die tegelijkertijd de Gustavlinie in noordelijke richting zouden binnendringen.

Op 9 januari riep Alexander zijn Amerikaanse bevelhebbers voor het laatst bijeen, onder wie generaal Lucas. Deze hield een slag om de arm over het tijdschema en leek vanaf het begin bezorgd over het absolute minimum aan schepen en landingsvaartuigen dat hem voor zijn taak ter beschikking stond. Van meet af aan had hij, naar het scheen, weinig vertrouwen in het hoofddoel van de hele operatie: een snelle doorstoot naar Rome en de inneming van de Eeuwige Stad. Na deze bijeenkomst noteerde Lucas, met in zijn achterhoofd de tragische gebeurtenissen in 1916 aan de Bosporus, in zijn dagboek over de optimistische opmerkingen van Churchill, die Alexander had aangehaald: 'De hele affaire deed denken aan Gallipoli en kennelijk zat dezelfde amateur nog op de bok.'

Het werd gewenst geacht een generale repetitie van de landing bij Anzio te houden. Deze vond plaats op 18 januari bij Salerno. Bijna werd het een ramp: de *Navy* had op het laatste ogenblik een ongeschikt strand uitgekozen en was vervolgens in gebreke gebleven voor wat betreft de belangrijkste groep landingsvaartuigen. Alles liep fout en er ging hierbij een aanzienlijke hoeveelheid materieel verloren.

De dag van de aanval werd nu vastgesteld op 22 januari. Generaal Alexanders inlichtingendienst meldde dat er maar twee Duitse reserve-divisies in de omgeving van Rome waren en het plan werd opgevat deze divisies op hun plaats te houden door zware luchtbombardementen uit te voeren, voor de landing op de stranden bij Anzio begon. De inlichtingendienst van het Amerikaanse 5e leger was evenwel minder optimistisch; deze was sterk onder de indruk van het gemak waarmee de Duitsers divisies konden onttrekken aan hun troepen in Noord-Italië en aan de Gustavlinie, terwijl het 5e leger geen kans had gezien daar door te breken. Lucas zelf klaagde dat al deze gegevens hem onbekend waren: 'Iedereen kende de geheime bedoelingen van de Duitsers, behalve ik.'

De definitieve orders van Clark aan Lucas luiden: 'Verover en consolideer een bruggehoofd in de buurt van Anzio en begin een opmars naar de Colli Albani.'

In de ochtend van 21 januari voer de armada Napels uit met 40.000 man en 5200 voertuigen aan boord. Direct na middernacht werd het anker uitgeworpen voor Anzio. Stilte en duisternis heersten op de kust en de eerste landingsgolven stuitten op geen enkele weerstand. Lucas schreef in zijn dagboek: 'Ik kon mijn ogen niet geloven, toen ik op de brug (van het vlaggeschip 'Biscayne') stond en geen mitrailleur- of ander vuur op het strand zag.'

DE LANDINGEN BIJ ANZIO
EN NETTUNO

WALVIS OP HET STRAND

WOLF KIELICH

Ministry of Information

Het offensief dat de geallieerden op 12 januari hadden geopend tegen de Gustavlinie, begon vast te lopen. Aan de Rapido werd bij hevige regenval nog verbeterd gevochten door de Amerikanen van het 2e legerkorps, maar al hun krachtsinspanning zou vergeefs zijn. De Duitse verdedigingslinie, dwars over de schacht van de Italiaanse laars, hield stand. En daarmee was operatie-*Shingle* al bij voorbaat ernstig in gevaar gebracht.

Aanvankelijk leek alles van een leien dakje te gaan. Toen op 20 januari de Amerikaanse troepen zich in de baai van Napels begonnen in te schepen, stonden Italiaanse venters op de kaden weliswaar prentbriefkaarten van Anzio te verkopen, maar de Duitsers wisten van niets.

Een colonne Britse brencarriers is op het strand bij Anzio aan land gezet en wacht op het bevel zich naar het front te begeven.

Hun inlichtingendienst moet in deze dagen slecht hebben gefunctioneerd. Kesselring was natuurlijk ervaren genoeg om ook zonder meldingen van de inlichtingendienst te begrijpen dat een offensief tegen de Gustavlinie hoogstwaarschijnlijk gepaard zou gaan met een landingspoging achter dit front. Van 18 januari af waren dan ook alle Duitse troepen in Italië in de hoogste staat van paraatheid gebracht. Maar op aandringen van zijn staf, die geen 'alarm-moeheid' wilde veroorzaken, trok Kesselring voor de periode van de nacht van

21 op 22 januari het uitgegeven alarmbevel weer in.

Het kustgebied dat voor operatie-*Shingle* was uitgezocht, was ideaal voor een invasie. Tussen Anzio en Nettuno strekt zich een prachtig zandstrand uit: de *Riviera di Levante*. Hier zouden de Amerikaanse *Rangers* landen om beide badplaatsen te veroveren. Voor de Britten waren de stranden ten noordwesten van Anzio (ze kregen de codenaam *Peter Beach*) gereserveerd. De Amerikaanse hoofdmacht zou aan land gaan tussen Nettuno en het Mussolinikanaal, dat de begrenzing vormt van de Pontijnse Moerassen. Achter de stranden strekt zich de vruchtbare vlakte van Anzio uit, die zachtglooiend oploopt naar een spoor-

weg op ongeveer 25 kilometer afstand van Anzio. Daarachter loopt de beroemde Via Appia, een weg die reeds door de oude Romeinen was aangelegd langs de hellingen van de *Colli Albani*, de Albanse Heuvels. De opdracht van generaal Lucas, de opperbevelhebber van operatie-*Shingle*, was een hecht bruggehoofd te vestigen in de buurt van Anzio 'en dan op te rukken naar de Albanse Heuvels'. Er werd niet gesproken over de verovering van deze heuvels en dat was een van de ernstigste fouten van het plan. Alleen immers als ook deze heuvels veroverd zouden worden, zouden de Duitse verbindingen naar de Gustavlinie zodanig verstoord kunnen worden, dat de geallieerden aan dit front er profijt van zouden

batterijen en anti-luchtdoeleenheden in stelling die, hetzij uit de lucht, hetzij vanuit zee snel tot zwijgen werden gebracht. Binnen enige uren was de gehele invasiemacht aan land gezet, de Britse 1e divisie ten noorden van Anzio, de Amerikanen ten zuiden van het stadje. De verliezen bedroegen dertien doden, zevenennegentig gewonden en vierenveertig vermisten. Bij zonsopgang zond generaal Lucas een felicitatietelegram aan de marine. Het eerste deel van operatie-*Shingle* was uitzonderlijk goed verlopen.

Inmiddels was de tweede fase aangebroken. Messerschmitts en Focke-Wulfs begonnen de overvolle stranden te bombarderen en te mitrilleren, terwijl zwaar geschut het vuur

conditie en was bovendien niet erg doortastend van aard. Generaal Clark had hem voor zijn vertrek nog gewaarschuwd: 'Neem niet te veel risico's, zoals ik bij Salerno heb gedaan.' Lucas was van plan die raad nauwgezet op te volgen. Hij was geen gokker.

Was hij dat wel geweest, dan zou hij reeds op de dag van de landingen een colonne hebben gevormd en over de Albanse Heuvels op Rome zijn losgestormd. Het lijkt, achteraf gezien, weinig twijfel dat de Britse *Guards Brigade* Rome zonder veel moeite had kunnen bezetten. Maar Lucas wilde zijn bruggehoofd versterken, voor hij oprukte naar het binnenland. Zo luidde ook zijn oorspronkelijke opdracht en zijn hoogste chef, generaal Alexander, die

Auckland Collection

Fotoarchief Spaarnestad

hebben. Werden de heuvels niet op korte termijn veroverd, dan zou operatie-*Shingle* niet meer zijn dan een afleidingsmanoeuvre, waarvan de Duitsers betrekkelijk weinig last zouden hebben, althans in verhouding tot de verliezen die ze de geallieerden zou kosten.

In de nacht van 21 op 22 januari gingen de Amerikanen en Britten aan land. Ze ontmoetten verrassend weinig tegenstand en uit alles bleek dat de Duitsers niet van de geallieerde plannen op de hoogte waren geweest. De Amerikaanse hoofdmacht ging in het donker nagenoeg ongehinderd aan land; een groot deel van de eerste aanvalsgolf kreeg zelfs niet eens natte voeten en om 08.15 uur was Anzio al in Amerikaanse handen. De Britten hadden wat 'verkeersmoeilijkheden', omdat op *Peter Beach* een tamelijk grote hoeveelheid landmijnen moesten worden geruimd, waardoor opstoppen ontstonden van landingsvaartuigen en Dukws.

Maar volgens een ooggetuige verliepen de landingen ook hier over het algemeen 'op kalme en waardige wijze, zoals het gentlemen betaamt'.

Bij daglicht werden van geallieerde zijde meer dan twaalfhonderd vluchten uitgevoerd ter ondersteuning van de landingstroepen; de Duitsers hadden slechts een paar kleine kust-

opende op de schepen voor de kust en de haven van Anzio. Toch bleven de verliezen deze dag nog beperkt en te middernacht waren meer dan zesendertigduizend man, ruim drieduizend voertuigen en grote hoeveelheden munitie en materiaal aan land gebracht, hetgeen neerkwam op 90% van de lading der transportschepen. Maarschalk Kesselring was door dit alles echter niet uit het veld geslagen en had het bevel tot de tegenaanval reeds gegeven. Hij had voldoende reserves om de Gustavlinie te houden en tegelijkertijd met een overmacht het geallieerde bruggehoofd bij Anzio aan te vallen. In de vroege ochtend van 22 januari had Kesselring zich nog wel zorgen gemaakt, maar toen hij merkte dat de geallieerden slechts aarzeland en uiterst voorzichtig oprukten naar de spoorlijn en de heuvels achter de stranden, besepte hij dat de tijd zijn bondgenoot zou worden en dat hij een onmiddellijke geallieerde doorstoot van Anzio naar Rome zou kunnen voorkomen.

Waarom rukten de Britten en Amerikanen niet zonder verwijl op naar de Albanse Heuvels? Waarom bezetten ze zelfs niet eens de weg en de spoorbaan tussen Campoleone en Cisterna? De Duitsers, die zich dit verbaasd afvroegen, kenden hun tegenstander, generaal Lucas, niet. Lucas was lichamelijk in een niet al te beste

Maarschalk Kesselring, die een krachtige aanval op het Anzio-bruggehoofd opende, toen de geallieerden slechts aarzeland oprukten.

Linksboven: met dit soort pamfletten poogden de Duitsers het geallieerde moreel te breken.

Rechtsboven: een overzicht van de landingen bij Anzio en Nettuno en van de Duitse acties.

Geheel rechts: soldaten van de 'Waffen SS' in het Anzio-gebied in actie met een mortier.

Anzio op de 22e en nogmaals op de 25e januari bezocht, liet uit niets blijken dat hij het niet eens was met Lucas' tactiek — integendeel, hij complimenteerde hem zelfs. Inmiddels was in Rome geen enkele Duitse officier meer te bekennen; ze waren allemaal overhaast de stad ontvlucht.

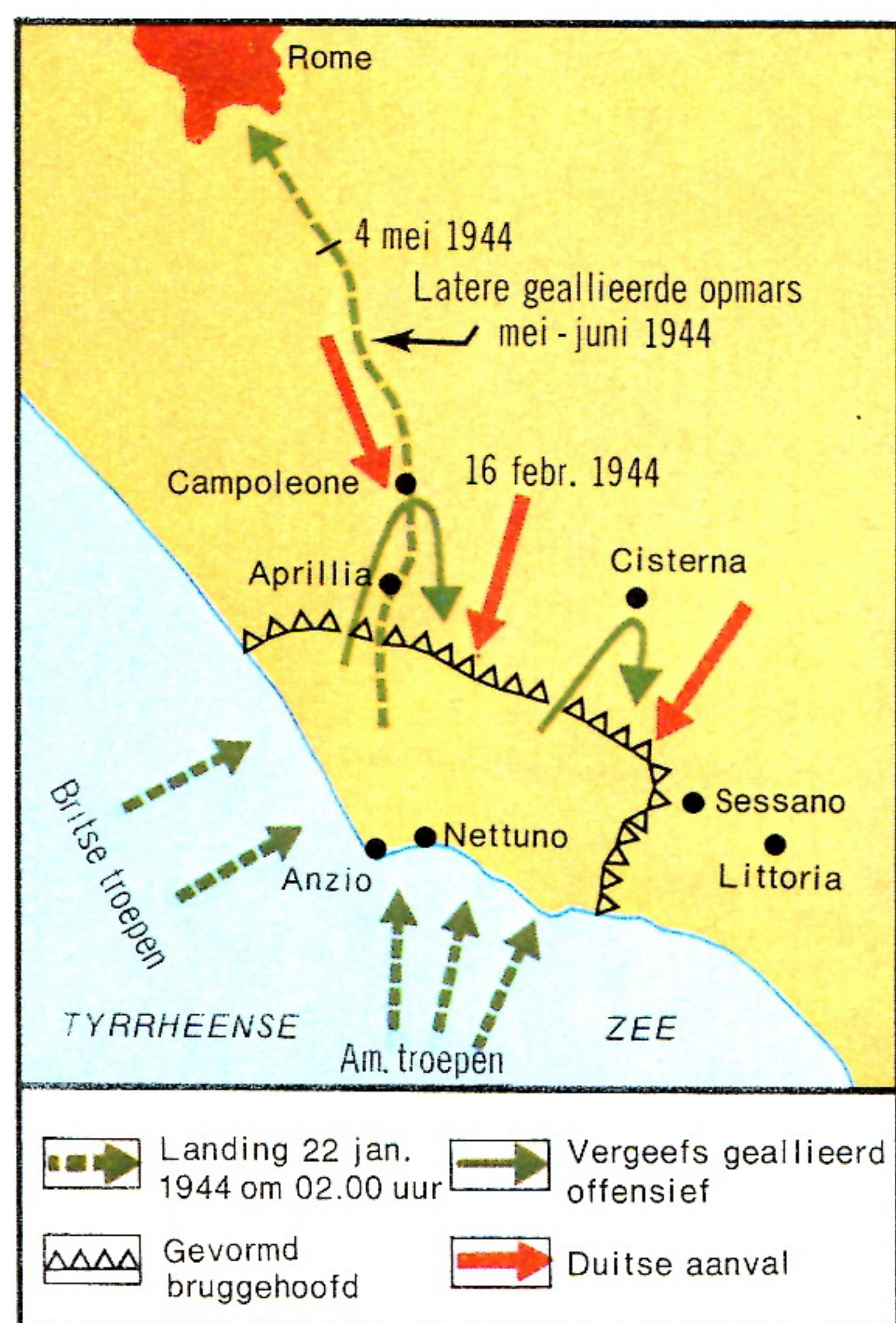
Terwijl Kesselring in aller ijel troepen naar Anzio en omgeving zond, ging de *Luftwaffe* voort met het bestoken van de stranden en de schepen op de rede. Daarbij werd gebruik gemaakt van de nieuwe radiografisch bestuurbare bommen, die de geallieerden al bij Salerno hadden leren vrezen en waartegen ze weinig afweermiddelen hadden.

De Duitse jachtbommenwerpers vielen bij

voorkeur aan in de avondschemering en in de nacht, wanneer de geallieerde jagers noodzaak waren terug te keren naar hun bases of daar te blijven, omdat zij in het donker weinig konden uitrichten. Grote verontwaardiging wekte de aanval van de *Luftwaffe* in de avond van 24 januari op drie helderverlichte Britse hospitaalschepen, waarvan de rodekruistekens met schijnwerpers fel werden beschenen en van grote afstand zichtbaar waren. De 'St. David', die achtenzeventig gewonden aan boord had, werd door een voltreffer tot zinken gebracht. Diezelfde dag werden niet minder dan vier geallieerde torpedobootjagers naar de bodem van de zee gezonden en drie dagen na de landingen moesten de Britse en Amerikaanse marine

het erop of de Duitsers daar ook inderdaad in zouden slagen. De *Luftwaffe* bleef het bruggehoofd en de schepen voor de kust dag en nacht bestoken en het vriendelijke stadje Anzio met zijn mooie villa's en luxueuze hotels veranderde onder het constante Duitse granaatvuur in een puinhoop. Operatie-*Shingle* was nu een week oud. Er waren 68.886 man, 508 stukken geschut en 237 tanks aan land gebracht. Lucas besloot eindelijk de aanval te wagen. In de nacht van 29 op 30 januari poogden de *Rangers* Cisterna te veroveren, terwijl de Britse 1e divisie oprukte naar een kruispunt ten noorden van Campoleone, waardoor voor de Amerikaanse tanks de weg naar Albano, halverwege Rome, open zou komen te liggen. Maar het lukte niet.

Tanks konden in het gedeeltelijk geïnnundeerde gebied moeilijk opereren en de aanvallers zagen zich gesteld tegenover dertig Duitse infanteriebataljons en de 16e pantserdivisie en werden met grote verliezen teruggeslagen. Wat nu? Er zat niets anders op dan in het defensief te gaan nu de kans op een geslaagd offensief was verkeken. De geallieerden groeven zich in ten zuiden van de lijn Campoleone-Cisterna en wachtten op een Duitse tegenaanval. Kesselring was uitermate tevreden. Hij was er nu meer dan ooit van overtuigd de Britten en Amerikanen in zee te kunnen werpen, ook al onderschatte hij niet de krachtige steun die de geallieerden kregen van hun scheepsgeschut en luchtmacht. Het ging er nu om het leven

constateren dat hun verliezen zwaarder waren dan bij enige andere operatie in het Middellandse-Zeegebied tot dusver. Elke ochtend weer moesten reddingsacties worden ondernomen om de honderden drenkelingen van 's nachts vergane schepen op te pikken. Dat werk — en ook het aan land brengen van steeds meer troepen en materieel — werd na de 26e ernstig bemoeilijkt, doordat er een storm opstak, die gepaard ging met zware stortregens. Terwijl de Britten en Amerikanen, samengepakt in het relatief kleine bruggehoofd, zich door de voortdurende luchtaanvallen en de miserabele weersomstandigheden steeds ellendiger begonnen te voelen, slaagden de Duitsers erin steeds meer geschut en troepen te concentreren in de Albaanse Heuvels. Het was voor de geallieerden nu te laat om een snelle doorstoot naar deze heuvels te wagen. Churchill was woedend. 'Ik had gedacht', zei hij, 'dat we een wilde kat het strand op zouden slingeren, maar het enige dat we daar nu hebben is een gestrande walvis.'

Hitler wilde dat die walvis nu ten spoedigste zou worden afgemaakt en vaardigde op 28 januari een dagorder uit, waarbij 'alle Duitse strijdkrachten' werden aangespoord om met heilige haat en groot fanatisme de vijand terug te werpen in zee. De volgende vier dagen leek

Fotoarchief Spaarnestad

van de bezetters van het bruggehoofd, dat, naar Kesselring begreep, toch al *'verflucht unangenehm'* moest zijn, nog miserabeler te maken door hen met artillerie- en luchtbombardementen *'in der Ruhe keine Ruhe zu lassen'*. En verder werden er nog meer divisies naar de Albaanse Heuvels en de vlakte van Anzio gebracht.

De situatie was ernstig. Lucas wist het, en nadat hij achtereenvolgens door generaal Clark en nogmaals door Alexander in zijn hoofdkwartier was bezocht, begreep hij ook dat zijn superieuren verre van tevreden over hem waren. 'Het zal me waarschijnlijk de kop kosten, maar ik heb mijn best gedaan', schreef hij in zijn dagboek.

De Duitse tegenaanvallen begonnen in de nacht van 3 februari, eerst op de Britse stellingen bij Campoleone, twee dagen later ook op de Amerikaanse sector bij Cisterna. De gevechten duurden tot de 12e en leverden de Duitsers terreinwinst op, maar geen zege. Nog was de strijd onbeslist.

In het bruggehoofd begon een wanhoopsstemming te heersen en in Napels werd al gesproken over een tweede Duinkerken. Generaal Smuts vroeg Churchill wat nu eigenlijk het nut was geweest van de landingen bij Anzio, die op geen enkele manier verlichting hadden gebracht voor de troepen die aan het zuidelijk front werden tegengehouden door de Gustavlinie. De enige die een beetje optimistisch bleef, was Churchill.

Hij verklaarde dat er volgens de laatste rapporten geen reden was voor pessimisme en dat de slag om Rome zeker gewonnen zou worden. De climax was niet ver meer.

Inderdaad, de climax zou spoedig komen, maar er was wel degelijk reden om de situatie somber in te zien. Tegenover ongeveer vier geallieerde divisies stonden nu bijna 92.000 man Duitse troepen die steeds meer versterkingen kregen, terwijl er in het geallieerde bruggehoofd onmogelijk ruimte was voor nog meer soldaten. Op 16 februari openden de Duitsers de aanval over een ruim zes kilometer breed front en ze wisten het strand tot op 4 kilometer te naderen. Met de moed der wanhoop gingen de Amerikanen nu over tot de tegenaanval. Terwijl geallieerde kruisers en torpedobootjagers de vijand met een regen van granaten bestookten en achthonderd vliegtuigen in totaal 972 ton bommen op de Duitsers lieten neerdalen, werden de aanvallers meter voor meter teruggedrongen. Kesselring bleek zich misrekend te hebben. Een overmacht aan landstrijdkrachten alleen was niet voldoende. En wanhoop had de vechtlust van zijn tegenstanders in plaats van gebroken slechts aangewakkerd. Later zou hij schrijven: 'Dit defensieve succes van het gemengd samengestelde Amerikaanse 6e legerkorps, moet ik kenmerken als een bijzondere prestatie.' Toch werd twee dagen later generaal Lucas, zoals hij zelf al had voorspeld, naar huis gestuurd. Op 14 februari bracht generaal Alexander een bezoek aan Anzio en hij besloot, al liet hij dat nog niet openlijk blijken, dat generaal Lucas van zijn bevel moest worden ontheven; de man was 'ouder dan zijn leeftijd (...) en vermoeid, het mankeerde hem aan het nodige elan (*'he had no flash'*) en hij was in het geheel niet vertrouwd met de bijzonderheden van de situatie'. Op 22 februari kwam generaal Clark zelf naar Anzio en onthief generaal Lucas van het bevel over het 6e legerkorps, precies een maand na de landingen. De kritiek op Lucas behelsde niet alleen het betwistbare punt of een onmiddellijke doorstoot naar de Albaanse Heuvels al dan niet mogelijk was geweest, maar ook en met name het feit dat hij er niet in was geslaagd vooruitgeschoven posities te veroveren, zoals Cisterna. Hierdoor was de massale Duitse aanval mogelijk geworden, die het bruggehoofd ernstig in gevaar had gebracht. Generaal Lucas werd opgevolgd door generaal Truscott.

Op 29 februari ondernam Kesselring een laatste poging het bruggehoofd bij Anzio te vernietigen. Drie divisies met negentig tanks en kleinere eenheden op de flanken stormden op de zwaarbeproefde Britse en Amerikaanse divisies los. Na twee dagen van uitermate bloedige gevechten in zware regenval, gaven de Duitsers het op. Ze waren uitgeput en Kesselring had al zijn reserves verbruikt. Op de eerste dag van de slag maakten de geallieerden reeds meer dan duizend krijgsgevangenen. De Duitsers groeven zich in.

De rollen waren nu omgedraaid. Op 2 maart klaarde het weer op en 340 zware bommenwerpers, geëscorteerd door 176 jagers, wierpen duizenden fragmentatiebommen af boven de Duitse stellingen bij Cisterna, Velletri en Carroceto. Een bijna even groot aantal lichte bommenwerpers viel vijandelijke tanks, artilleriestellingen en dumps aan achter het front. Het was de grootste 'show' van de geallieerde

Keystone

Stéphane Richter

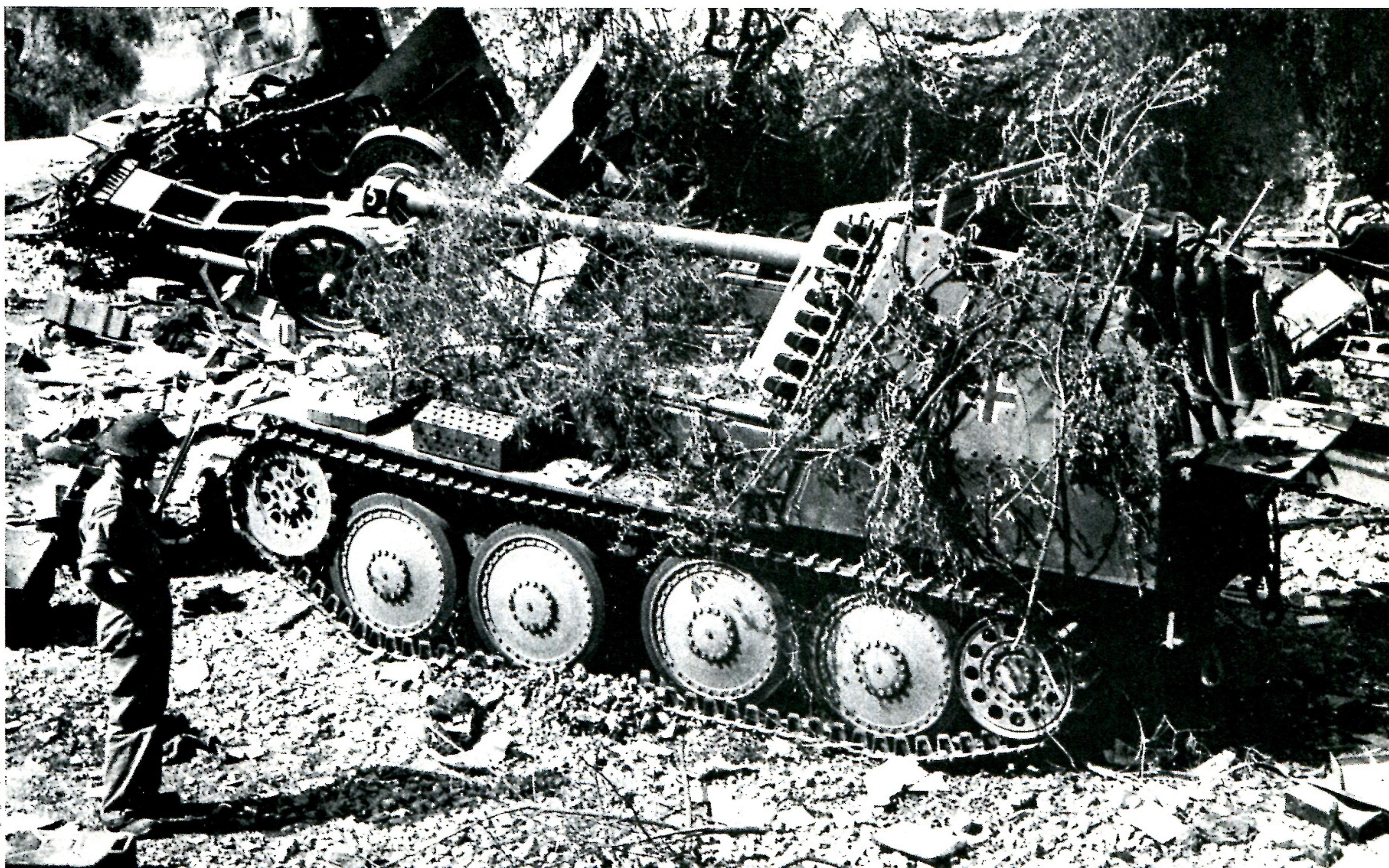
Generaal Lucian K. Truscott jr. volgde in februari 1944 generaal Lucas op, die tot dan toe het bevel voerde over het 6e legerkorps, maar faalde door zijn voorzichtigheid.

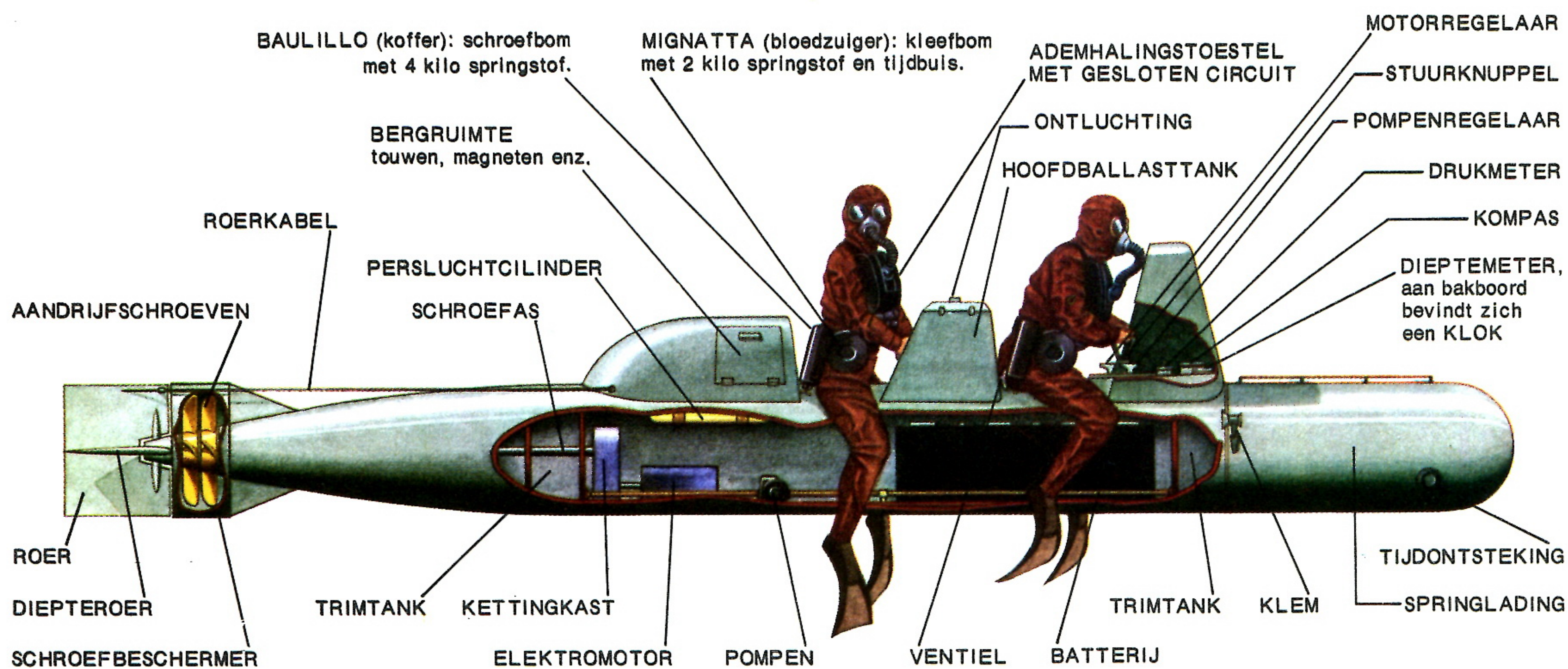
Links: Amerikaanse soldaten van het 5e leger in een gecamoufleerde stelling bij Anzio in actie met een 'Long Tom', een 155 mm-kanon.

Linksonder: na de landingen bij Nettuno en Anzio bleven geallieerde landingsvaartuigen mensen en materiaal aan land brengen.

Rechts: gewonde Britse krijgsgevangenen helpen elkaar bij hun tocht naar de Duitse verbandposten achter het front.

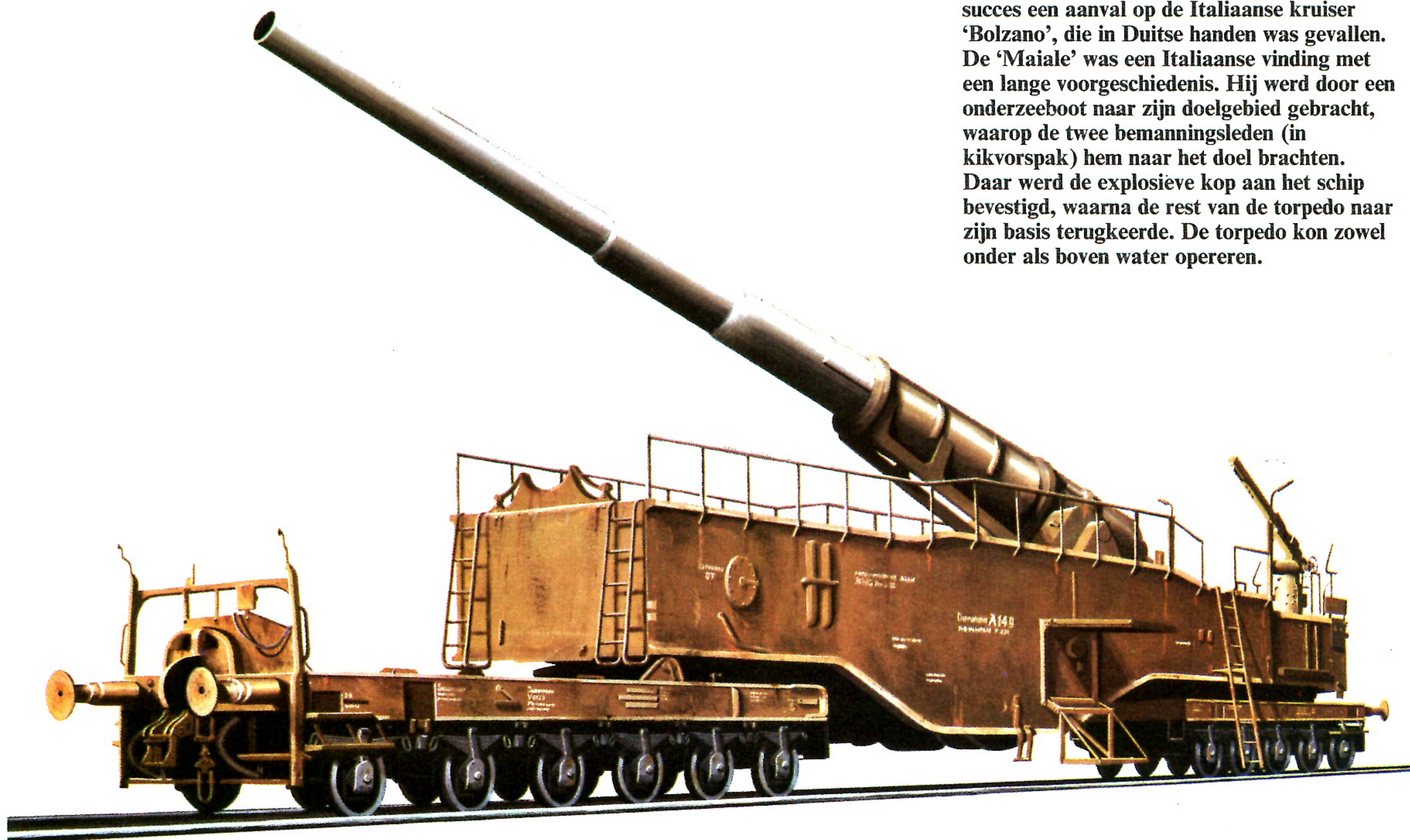
Onder: een Duits stuk rijdend geschut, door de geallieerden vernietigd na hun uitbraak uit het bruggehoofd op 23 mei.

Bemane torpedo van de Italiaanse marine. Officiële benaming: S.L.C. ('Siluro a lente corsa' = langzame lange-afstandtorpedo), bijgenaamd 'Maiale' (varken).

Met deze bemane torpedo deden Engelse en Italiaanse marinemannen op 22 juni 1944 met succes een aanval op de Italiaanse kruiser 'Bolzano', die in Duitse handen was gevallen. De 'Maiale' was een Italiaanse vinding met een lange voorgeschiedenis. Hij werd door een onderzeeboot naar zijn doelgebied gebracht, waarop de twee bemanningsleden (in kikvorspak) hem naar het doel brachten. Daar werd de explosieve kop aan het schip bevestigd, waarna de rest van de torpedo naar zijn basis terugkeerde. De torpedo kon zowel onder als boven water opereren.

Boven: Duitse soldaten geven zich na de geallieerde doorbraak bij Anzio over aan de bemanning van een Amerikaanse tank.

Linksonder: 'Anzio Annie', het Duitse spoorweggeschut dat bij Anzio dood en verderf zaaide in het geallieerde bruggehoofd. Het kanon, dat een kaliber had van 280 mm, stond verborgen opgesteld in een spoorwegtunnel en werd voor elk schot even naar buiten gereden. De schootsafstand was 62 km (voor raketten zelfs 155 km), het gewicht 241 ton. De Duitsers hadden meer van zulke stukken.

luchtmacht tijdens deze campagne. Daarna werd het betrekkelijk stil aan het Anziofront. De vijand kon zich niet permitteren nog eens een aanval te wagen op de Britse en Amerikaanse stellingen. Zijn verliezen waren te zwaar geweest. Maar anderzijds waren de geallieerden ook niet sterk genoeg om de Duitse linies te doorbreken en de Albaanse Heuvels te veroveren. Anzio bleef bijna drie maanden lang een gezwel in het door de Duitsers bezette deel van Italië, een gezwel dat afgegrensd moest worden door een aantal uitstekende Duitse divisies, die anders ingezet hadden kunnen worden tegen het Amerikaanse 5e en het Britse 8e leger in het zuiden. Churchill schreef: 'Er was geen hoop meer op een doorbraak vanuit het bruggehoofd bij Anzio en ook geen vooruitzicht op een vereniging van onze beide gescheiden strijdmachten, tot het front bij Cassino was opengebroken.' Het lot van de troepen bij Anzio hing dus af van wat er bij Cassino zou gebeuren.

De komende maanden werden voor de bezetters van het bruggehoofd een ontzettende beproeving. Koude stortregens en hevige stormen maakten het leven bijna ondraaglijk. 's Nachts was er nooit rust, want nauwelijks waren de ge-

allieerde jagers in de avondschemering teruggekeerd naar hun bases bij Napels of de *Luftwaffe* verscheen in de lucht. Ook de marine, die voortdurend present moest blijven op de rede om indien nodig direct artilleriesteun te kunnen geven, had het zwaar te verduren. De Duitsers hadden hoog in de Albaanse Heuvels een observatiepost ingericht, vanwaar zij nauwkeurig alle schepen voor de kust konden waarnemen en de luchtaanvallen op de geallieerde schepen konden leiden.

Geen enkele frontsector is in deze oorlog zo volgepakt geweest met mensen, voertuigen en wapens als het bruggehoofd bij Anzio. 'Het ruimteprobleem was bijna net zo erg als in Washington', schreef Ernie Pyle. Anzio en Nettuno lagen in puin en konden nog slechts weinig beschutting geven tegen de kille nattigheid en de voortdurende stormen. Van de boerderijen in de vlakte was er niet één intact gebleven. Het grootste deel van de vlakte was veranderd in een maanlandschap van bomkraters, zoals het niemandsland aan het westelijk front in de Eerste Wereldoorlog. Burgers waren er in het bruggehoofd niet meer; ze waren over zee geëvacueerd naar het zuiden.

Zware gevechten vonden na 4 maart in deze sector niet meer plaats, maar dat betekende niet dat er veel rust was. Artilleriebombardementen, luchtaanvallen en voortdurend patrouilleren sloopten beide partijen. In april verbeterde het weer en werd het leven een klein beetje comfortabeler. Met Pasen bloeiden de fresia's en de cyclamen in de verwilde tuinen van de kapotgeschoten villa's. Om de geallieerden het leven toch nog flink zuur te maken hadden de Duitsers 'Anzio Annie' laten aanrukken: een zwaar stuk spoorweggeschut van 280 mm, dat hel en verdoemenis zaaide in Anzio en Nettuno en op de rede, waar zich nu bovendien ook dwergduikboten begonnen te

vertonen. Het leven bleef hard, zuur en gevaarlijk. Zou het ooit nog eens veranderen? Wanneer begon eindelijk eens het offensief aan de Gustavlinie?

Dat duurde nog tot 11 mei. Het Britse 8e leger zette toen de aanval in langs de Rapido, terwijl de Amerikanen en de Fransen het Garigliano-bruggehoofd openbraken. Men hoopte dat de Duitsers daardoor gedwongen zouden worden belangrijke troepeneenheden uit de Albaanse Heuvels naar het zuiden over te brengen; de geallieerden bij Anzio zouden dan eindelijk kans krijgen uit te breken en door te stoten naar Rome. Het wachten was nu nog slechts op een bevel van Alexander.

Op 19 mei bereikte de divisies bij Anzio het bericht dat de Polen ten koste van zware verliezen Monte Cassino hadden veroverd. Het was het beste nieuws dat zij in lange weken van ellendig afwachten hadden gehoord. Rome in mei... zou die droom dan toch verwezenlijkt kunnen worden? Zou al het lijden uiteindelijk toch nog zin krijgen?

Inderdaad, het had misschien toch nog wel enige zin. Op 23 mei, een uur voor zonsopgang, begon de uitbraak van de geallieerden uit het Anzio-bruggehoofd. De Duitse tegenstand was nog steeds fel. Cisterna viel pas na twee dagen van verbitterde gevechten in geallieerde handen. In de Albaanse Heuvels sneuvelden duizenden. Het werd niet Rome in mei, maar Rome in juni. Churchill kon toen aan Stalin berichten dat naar zijn mening 'de amfibische landingen bij Anzio en Nettuno, ook al wierpen ze niet direct vruchten af, toch een juiste strategische zet waren geweest...' Velen zijn het niet met hem eens. Maar toch gaf ook Kesselring drie jaar later toe: 'Als u niet uw divisies had ingezet in het Middellandse-Zeegebied, zoals bij Anzio-Nettuno, zou u nooit in het westen hebben kunnen zegevieren.'

PROP IN DE LAARS

M. G. EMEIS JR.

Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie

Nieuwjaarsdag 1944. Op een van de Azoren beval een waakzame Portugese batterijcommandant zijn luchtdoelartilleristen het vuur te openen op een viermotorig vliegtuig. De salvo's gingen royaal naast en zonder koers of snelheid te wijzigen verdween het toestel westwaarts boven de Atlantische Oceaan. Om één uur 's nachts landde het in Washington. Tot de passagiers die met welbehagen de stramme leden strekten — men was twintig uur tevoren in Marokko opgestegen — behoorde Dwight D. Eisenhower, in naam nog geallieerd opperbevelhebber in Italië, in feite reeds aangewezen als leider van de invasie in Normandië. Om dezelfde reden was in de laatste week van 1943 ook Montgomery, bevelhebber van het 8e

leger, van het Italiaanse strijdtoneel verdwenen. In die eerste maand van 1944 lagen Duitsers en geallieerden in Italië in en voor de Gustavlinie tegenover elkaar. De linie lag vijftig à zestig kilometer ten zuidoosten van Rome en liep van Gaeta aan de west- tot Ortona aan de oostkust. Tussen Gaeta en Rome werd na de geallieerde landingen van 22 januari het Anzio-bruggehoofd gevormd. De Duitse troepen stonden onder bevel van veldmaarschalk Albert Kesselring. Van zijn legergroep C moest het 10e leger van generaal Von Vietinghoff de Gustavlinie verdedigen en het 14e leger (slechts vijf divisies) van generaal Von Mackensen het Anzio-bruggehoofd omsingeld houden en zo mogelijk vernietigen.

Tegenover hen stond de 15e legergroep, ook wel 'de geallieerde legers in Italië' genoemd, onder commando van de Britse generaal Alexander. Zijn strijdmacht bestond uit het 5e leger onder de Amerikaan Mark Clark, dat langs de westkust, en het 8e leger onder de Brit Sir Oliver Leese, dat langs de oostkust was opgerukt. Het 5e leger telde vijf legerkorpsen: twee Amerikaanse, een Brits, een Nieuwzeelands en een Frans; het 8e leger omvatte twee Britse en een Pools legerkorps. Aangezien Italië's oostkust benoorden Brindisi slechts van gering militair belang was, werden vele divisies van het 8e leger naar de westkant van de Apenijnen overgeheveld. Halverwege het stuk Gustavlinie tussen de westkust en de Apen-

nijnen lag het stadje Cassino; enkele kilometers verder, aan de Duitse kant, stond op de 520 meter hoge Monte Cassino het gelijknamige benedictijnenklooster, dat oorspronkelijk in 529 door Benedictus zelf was gesticht. De Cassino-sector was de spil waar de Gustavlinie om draaide. Dertien kilometer achter deze Linie was Kesselring in december 1943 met de bouw van de Adolf Hitlerlinie begonnen om een eventuele doorbraak van de geallieerden tussen Cassino en de zee te kunnen opvangen.

Eind januari kregen de geallieerden een bevel van Hitler aan Kesselrings troepen in handen: 'De Gustavlinie moet tot elke prijs worden behouden met het oog op de politieke gevolgen van een perfect geslaagde verdediging. De Führer verwacht de meest verbitterde worsteling om elke meter terrein.' Churchills commentaar: 'De Führer werd voorzeker gehoorzaamd.' Een zware handicap voor de Duitsers was de bijna volledige beheersing van het Italiaanse luchtruim door hun tegenstanders. De verhouding was één tegen vijftien: driehonderd Duitse tegen vier- à vijfduizend geallieerde vliegtuigen. Von Richthofens *Luftflotte 2* had zich niet kunnen herstellen van de zware verliezen die zij boven Sicilië had geleden; aan grote operaties viel niet meer te denken, alleen 'gelegenheidssuccessen' waren nog mogelijk. De Duitse luchtmacht riskeerde haar zwakke krachten vooral in de strijd tegen de volgens Kesselring bijzonder hinderlijke verkenningsvliegtuigen boven het front, vanwaaruit de geallieerde artillerie haar aanwijzingen kreeg. Vóór de Gustavlinie stroomde de Rapido, die overging in de Garigliano, en vóór de Rapido lag een voor tanks bijna onbegaanbaar moeras, ontstaan doordat de Duitsers stroomopwaarts een dijk van de Rapido hadden opgeblazen. In de tweede helft van januari poogden de Britse 5e en 46e en de Amerikaanse 36e en 34e divisie op diverse punten de Rapido-Garigliano over te steken. Mist verhinderde steun van de luchtmacht; in de ijskoude snel stromende rivieren en op de steile oevers lagen duizenden Duitse

Rechts: de abt-bisschop van Monte Cassino, de achtenzeventigjarige monseigneur Gregorio Damiare (hier met enige Duitse officieren), weigerde zijn klooster te verlaten en kwam om bij het geallieerde luchtbombardement.

Links: nadat Vliegende Forten het klooster op de Monte Cassino in puin hadden gegooid, maakten de Duitsers van de ruïne een sterke vesting. Nieuwzeelanders en Britsindiërs bestormden de abdij dan ook zonder succes.

mijnen; elke geallieerde overtocht lag in het gezichts- en schootsveld van de Duitsers; noodbruggen werden bijna even snel kapotgeschoten als ze werden gebouwd. De resultaten van de *crossings* waren dan ook klein, de verliezen groot. Clarks stafchef generaal Gruenther ging poolshoogte nemen en rapporteerde dat de geteisterde divisies zo ontmoedigd waren, dat ze bijna rijp waren voor muiterij. Clark verving begin februari de Amerikaanse troepen voor Cassino door het Nieuwzeelandse legerkorps onder generaal Freyberg, die met zijn verdediging van Kreta al in mei 1941 het *Victoria Cross* had verdiend. Zonder het te (kunnen) weten bezegelde Clark hiermee het lot van het klooster op de Monte Cassino.

Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie

Want tot Freybergs legerkorps behoorde een Britsindische divisie onder luitenant-generaal Tucker, die opdracht kreeg het stadje Cassino te nemen en het 'militaire noodzaak' achtte dat daartoe eerst het klooster op de berg werd vernietigd. 'Militaire noodzaak' gold als enige uitzondering op de regel dat de geallieerden kerkelijke en historische monumenten zorgvuldig moesten sparen.

De alles beheersende vraag is: gebruikten de Duitsers het hooggelegen klooster (onder meer als observatiepost) en behoorde het dus tot de Gustavlinie? Na de oorlog, in oktober 1945, schreef het Amerikaanse ministerie van buitenlandse zaken aan het staatssecretariaat van buitenlandse zaken van het Vaticaan dat 'de

geallieerde bevelhebbers in het bezit waren van het onweerlegbare bewijs dat de Monte Cassino-abdij deel uitmaakte van het Duitse verdedigingssysteem.' Clark citeert deze ongelukkige verklaring uitsluitend om haar te ontzenuwen: 'Ik was een van de geallieerde bevelhebbers te velde en ik had bij Cassino de leiding en ik heb destijds gezegd dat het niet bewezen was dat de Duitsers de abdij voor militaire doeleinden gebruikten. Ik zeg nu (1950) dat er onweerlegbare bewijzen zijn dat geen enkele Duitse soldaat, behalve onderhandelaars, ooit binnen het klooster is geweest dan als ziekenverpleger of toerist. Niet alleen was het bombarderen van de abdij uit een oogpunt van propaganda een onnodige psychologische

Rechts: een foto van het stadje Cassino, aan de voet van de gelijknamige berg, tijdens een van de bombardementen in 1944, die het volkomen met de grond gelijkmaakten. Na de oorlog is het volledig herbouwd.

Links: Duitse parachutisten zoeken tussen de vernielde huizen van Cassino dekking voor de geallieerde granaten die om hen heen tot ontploffing komen.

Onder: het duurde bijna vijf maanden voor de geallieerde legers erin slaagden de Gustavlinie te doorbreken. Voornaamste punt van tegenstand: het stadje Cassino en de daarboven gelegen benedictijnerabdij.

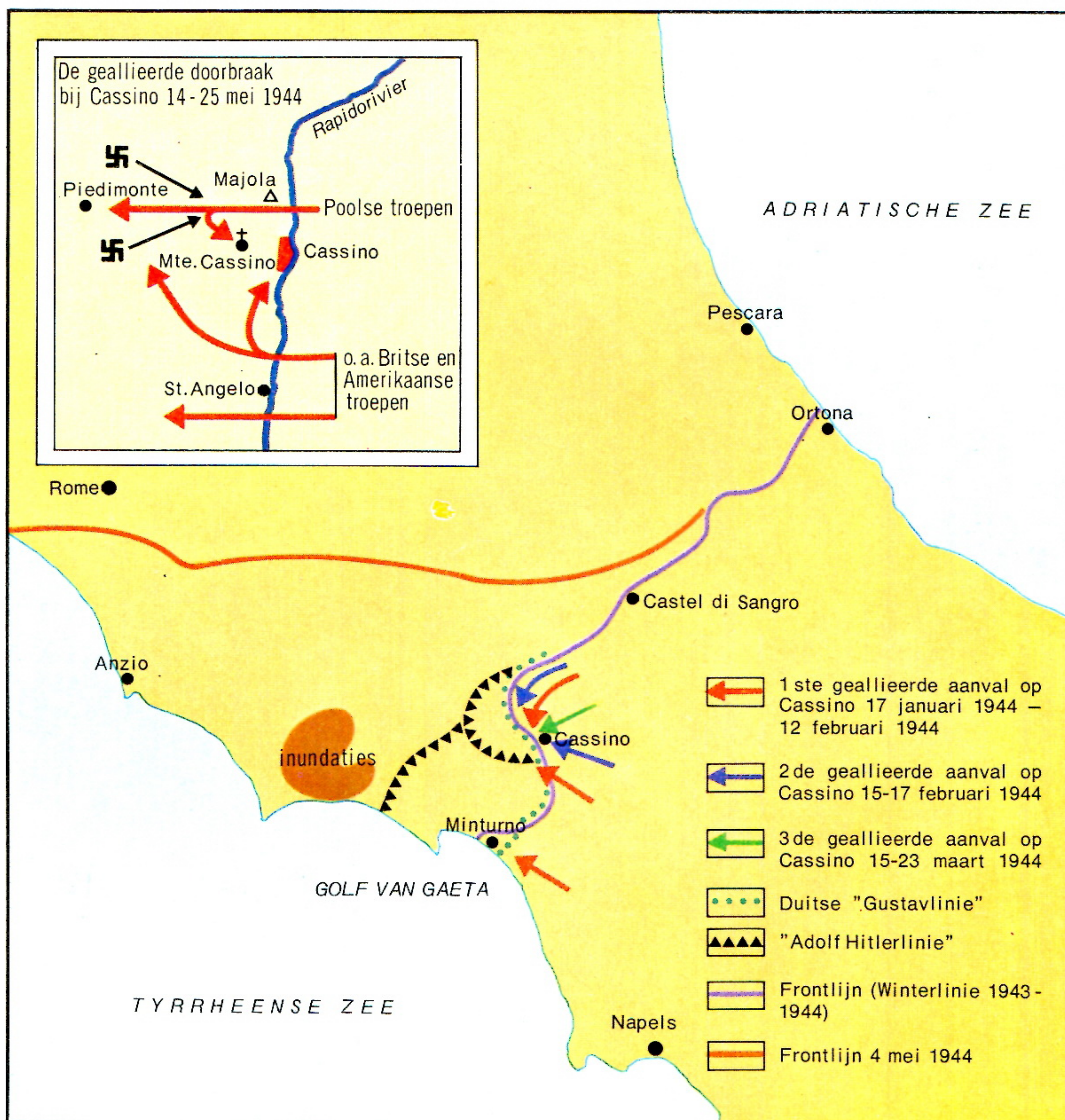
Stéphane Richter

fout, het was ook een tactische militaire misslag van de eerste rang. Het maakte ons karwei alleen maar moeilijker en het kostte ons meer mensen, materieel en tijd.'

Begin 1944 werd de abdij door geallieerd artillerievuur enkele malen per ongeluk licht beschadigd. De Duitsers brachten daarop de kostbare boekerij en de meeste kunstschaten naar Vaticaanstad, hun *Feldgendarmarie* sloot de abdij af voor onbevoegden, de kloosterlingen kregen de raad te evacueren. Vrijwel alle monniken vertrokken. De achtenzeventigjarige abt-bisschop Gregorio Diamare weigerde echter te gaan. Een handvol getrouwen, vijf monniken en enkele lekebroeders, bleven bij hem, evenals een paar honderd burgervluchtelingen. Inmiddels was Tukers verzoek om een luchtbombardement overgenomen door Freyberg. Verschillende divisiecommandanten en ook Clark achtten een luchtaanval onnodig, zelfs schadelijk, en dus belandde de kwestie op hoger niveau. Alexander, opperbevelhebber in Italië, raadpleegde zijn chef Wilson, opperbevelhebber in het gehele Middellandse-Zeegebied. De 'oplossing' werd gevonden door generaal Eaker, commandant van de geallieerde luchstrijdkrachten, in een verkenningsvliegtuig laag over het klooster te laten vliegen. Toen deze meldde in het gebouw Duitse troepen te hebben waargenomen, gaf Wilson toestemming voor het bombardement. Op 14 februari stuurde het 5e leger per propaganda-granaat een waarschuwing naar de Monte Cassino, waarin militair geweld tegen het klooster werd aangekondigd en als volgt gemotiveerd: 'Italiaanse vrienden, opgelet! Tot nu toe hebben wij zorgvuldig vermeden het klooster van de Monte Cassino te beschieten. De Duitsers hebben begrepen hoe zij daaruit voordeel konden trekken. Maar de strijd verplaatst zich nu dichter en dichter naar de gewijde gebouwen. Het ogenblik is aangebroken dat wij onze kanonnen op het klooster zelf moeten richten. Wij waarschuwen u hierbij, opdat ge u in veiligheid kunt brengen. Wij waarschuwen u met klem: verlaat het klooster, verlaat het onmiddellijk. Geef gevolg aan deze waarschuwing — in uw eigen belang.' Onophoudelijk geschutvuur rondom het klooster maakte evacuatie echter onmogelijk.

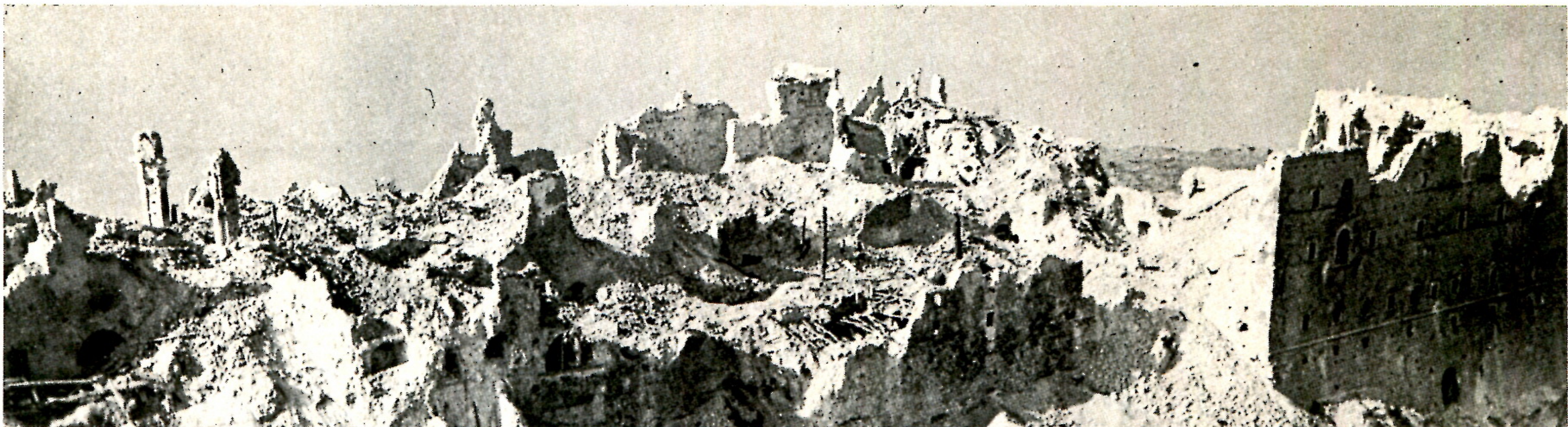
De volgende ochtend tegen tien uur verscheen de eerste van de vier golven Vliegende Forten boven de Monte Cassino en uit de bomluiken van 255 toestellen vielen honderden tonnen explosieven: 450 ton volgens Churchill, 576 ton volgens Clark. Honderd à driehonderd vluchtelingen — de schattingen lopen uiteen

— vonden onder het puin de dood. Churchill, destijds niet geraadpleegd, formuleert in zijn geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog zijn oordeel aldus: 'Het klooster herbergde geen Duitse troepen, maar de vijandelijke fortificaties waren nauwelijks van het bouwwerk gescheiden. Het klooster domineerde het gehele slagveld en natuurlijk wilde generaal Freyberg, de betrokken korpscommandant, dat het van de lucht uit zwaar gebombardeerd werd, voordat de aanval van de infanterie begon.' De Britse premier achtte de gevolgen van het bombardement fataal: 'The result was not good'. De Duitsers hadden nu excuses te over om van het puin van de ruïnes elk gewenst gebruik te maken en dit gaf hun zelfs betere verdedigings-

kansen dan wanneer het bouwwerk intact was gebleven. Zo bleek het bombardement niet alleen een psychologische, maar ook een militaire blunder: het neutrale klooster was op slag veranderd in een Duitse vesting. Freybergs Nieuwzeelandse en Britsindische troepen, die na het bombardement in de aanval gingen, hadden weinig succes tegen de Duitse linies en weldra werd deze tweede slag om Cassino gestaakt.

Weer lag het front stil, weer kleumden de soldaten in hun loopgraven en mangaten vol modder en water. *Trench foot* (loopgraafvoet) trad in ontstellende mate op; door vocht en kou en bij gebrek aan beweging werden de tenen, soms de hele voet, vuurrood en gezwol-

Ministry of Information

Air Ministry

len. Snel evacueren en behandelen was geboden, anders was amputatie onvermijdelijk. Bataljons slonken tot compagnieën, compagnieën tot pelotons. Zuid-Afrika's premier Jan Smuts bood Churchill telegrafisch hulp troepen aan: 'Mochten er reservetroepen nodig zijn, denk dan aan onze nu goed getrainde Zuidafrikaanse pantserdivisie die in Egypte is. Zij heeft alleen wat aanvullende transportmiddelen nodig om in een passend schouwtoneel een staaltje van haar kunnen te geven.' Op 22 februari zei Churchill in het Lagerhuis: 'Niet minder dan nog eens zeven Duitse divisies zijn snel uit Frankrijk, Noord-Italië en Joegoslavië aangevoerd.' Hij schatte het aantal Duitsers in Italië op dat moment op een half miljoen.

Twee opnamen die een dramatisch beeld geven van de totale verwoesting in de frontsector bij Cassino. Boven: de puinhopen van de abdij na het vertrek van de Duitsers; onder: een luchtfoto van het stadje Cassino, kort na een van de hevige luchtbombardementen.

Op 23 februari begonnen drie ellendige weken van regen, die dag en nacht aanhield. De Duitsers benutten de gevechtspauze om hun afweer nog formidabeler te maken. Op 15 maart eindelijk wierpen achthonderd Vliegende Forten, Mitchells en Liberators in drie uur tijds twaalfhonderd ton, dus meer dan een miljoen kilo bommen, op en om Cassino. Daarna kwamen zevenhonderd stukken geschut in actie en ten-

slotte vielen de tanks en de infanterie aan. De tanks konden door de enorme bomkraters en puinhopen niet vrijuit opereren. De Duitsers, met de 1e parachutistendivisie als fanatieke kern, verdedigden zich furieus. Na een week van zware verliezen aan beide zijden staakte Alexander op 23 maart opnieuw het offensief. Ook de derde slag om Cassino was zonder resultaat gebleven.

Alexander had inmiddels begrepen dat hij Cassino en de Gustavlinie alleen zou kunnen nemen door alles op alles te zetten. Dus besloot hij van het 8e leger slechts één legerkorps aan de oostkust te houden en de rest over de Apennijnen naar de westkust te verplaatsen. Dat geschiedde, om de Duitsers in onwetendheid te

DE MAN DIE ANDERS WAS

De man die anders was: Wladyslaw Anders, commanderend generaal van de vijftigduizend Polen van het 2e legerkorps van het befaamde 8e leger. Geen onderdeel van de geallieerde legers in Italië had zo'n dramatisch verleden als de mannen van dit korps: veertigduizend van hen waren ex-krijgsgevangenen van de Russen.

Nadat Stalin Hitler in september 1939 een ijzeren handje had geholpen bij de verplettering van Polen, verdween de ene helft van het Poolse leger in Duitse, de andere helft in Russische krijgsgevangenschap. In de Russische gevangnissen en werkkampen leden de Polen twee barre jaren onder honger, lijfstraffen en martelingen. Velen stierven, sommigen nog na hun vrijlating in de herfst van 1941, toen Stalin na de Duitse inval van 22 juni besloot een Pools hulpleger onder sowjetsupervisie te vormen. 'De overlevenden', aldus de Poolse kolonel Piatkowski, 'waren dezelfde die al in 1939 tegen de Duitsers hadden gevochten. Voor hen was het een wonder weer tot het Poolse leger te behoren.' Meer dan honderdduizend Polen meldden zich voor dienstneming. 'Duizenden officieren en onderofficieren' — aldus Connell — meldden zich niet en de sowjet-autoriteiten wensten niet te zeggen wat er met hen was gebeurd.'

De vrijgelaten militairen, uitgemergeld en in lompen gekleed, werden geconcentreerd aan de Midden-Wolga. De verstandhouding tussen meerderen en minderen liet niets te wensen over. De soldaten wisten dat hun officieren tijdens de Russische detentie even slecht of nog slechter waren behandeld dan zijzelf. Generaal Anders had twee jaar cellulair, zijn stafchef kolonel Wisniowski twintig maanden in de beruchte Loebliankagevangenis achter de rug. Generaal-majoor Rudnicki was na de strijd van september 1939 stafchef van het verzetsleger in Polen geworden, door de Russen gegrepen en van gevangenis naar gevangenis gesleept. Ook divisiecommandant generaal Sulik was als Pools verzetsleider door Stalins NKVD gearresteerd; ter dood veroordeeld en wachtend op zijn executie was hij door de Duitse inval van 22 juni 1941 op het nippertje de dans ontsprongen. Divisiecommandant generaal Duch had door list en snelheid aan arrestatie door de Russen weten te ontkomen.

Stalin scheepte het Poolse hulpleger af met slechte huisvesting zonder sanitair, onvoldoende rantsoenen, verouderde wapens en voertuigen. Het kreeg geen uniformen noch medische voorraden.

Na een regen van protesten van generaal Anders schoof Stalin, die zijn nieuwbakken medestrijders van onbetrouwbaarheid ging verdenken, in de zomer van 1942 honderdduizend Polen naar Perzië af en in september begon in Irak de training van het nu pas als volwaardige partner erkende en behandelde leger. Toen de vijftigduizend Polen van het 2e legerkorps voorjaar 1944 in Italië arriveerden, was het front tot stilstand gekomen bij Cassino. Terwijl zij zich met de Britten, wier steun zij in september 1939 zo pijnlijk hadden gemist, gereedmaakten voor een nieuwe afrekening met de Duitsers, deden zij hun zoveelste bittere ervaring op. Stalin wilde Polen beoosten de Curzonlijn inlijven en Churchill en Roosevelt gaven er hun fiat aan. Moesten Poolse soldaten — aldus hun dilemma — met Britse en Amerikaanse soldaten schouder aan schouder vechten tegen de Duitse aartsvijand, terwijl Britse en Amerikaanse politici Pools grondgebied verkwanselden aan de Russische aartsvijand? Generaal Anders begreep en deelde de verbittering van zijn mannen. Dat hij hen toch in de hand en in het 8e leger wist te houden, bewees zijn grote gezag en persoonlijk overwicht.

Sir Oliver Leese, die van Montgomery het bevel over het 8e leger had overgenomen, stelde Anders voor dat de Polen ten aanval zouden gaan in de Cassino-sector. Anders in zijn memoires: 'Het was voor mij een groot moment. De zwaarte van de taak die aan het Poolse legerkorps was toegewezen, was zonneklaar en generaal Leese maakte mij duidelijk dat hij heel goed begreep wat er allemaal aan die opdracht vastzat. (...) Ik besefte dat de prijs in mensenlevens hoog zou zijn, maar ik was mij ook bewust van het belang van de verovering van de Monte Cassino voor de geallieerde zaak en bovenal voor de Poolse zaak, want nu zouden voor eens en altijd de sowjet-leugens worden gelogenstraft als zouden de Polen niet tegen de Duitsers willen vechten. Onze overwinning zou de verzetsbeweging in Polen nieuwe moed geven en Poolse wapens met roem overdekken.'

De Poolse taak bij Cassino bestond uit twee

delen. Anders liet zijn beide divisiecommandanten loten met de klassieke korte en lange lucifer. Generaal Sulik trok de aanval op San Angelo en de Spookkrug, generaal Duch die op de Monte Cassino.

Voor de strijd op 11 mei 1944 ontbrandde, verwelkomde Leese zijn Poolse wapenbroeders in zijn dagorder met de volgende woorden: 'Met vreugde begroeten wij die divisies die voor het eerst in de gelederen van het 8e leger zullen meestrijden. Een speciale groet richten wij tot het Poolse korps, dat nu voor de bevrijding van zijn geliefde vaderland aan onze zijde zal strijden.' Ook Anders richtte zich tot zijn soldaten: 'Het ogenblik van de aanval is aangebroken. Lang hebben wij gewacht op dit moment van wraak en vergelding op onze ervijand. De ons toegewezen taak zal de naam van de Poolse soldaat over de hele wereld met roem bedekken. Op dit ogenblik zullen de gedachten en de harten van ons gehele volk bij ons zijn.'

'Mijn levendigste herinnering aan de slag om Cassino betreft het lange wachten vóór de aanval', aldus soldaat eerste klasse Dobrowolski. 'Overal hangt de lucht van lijken — van mensen en van dieren. Deze lijken hebben al maandenlang op de berghellingen liggen rotten. Om ons heen bloeien overal felrode klaprozen. Prachtig, maar toch ook in strijd met de werkelijkheid. Deze bloemen zijn teer, hebben een te kortstondig leven. Maar misschien toch ook niet. Wijzelf zijn ook maar broos en enigen van ons zullen zeker sterven, voordat de klaprozen verwelkt zullen zijn.'

De Poolse verliezen in de slag om de Monte Cassino liepen op tot 307 officieren en 3892 manschappen. Meer dan duizend van hen rusten nu op het Poolse kerkhof in de vallei. Een plaquette maant: 'Voorbijganger, zeg aan Polen dat wij gevallen zijn, trouw aan ons vaderland.' Wie dat bevel opvolgt, vindt althans bij het officiële Polen geen gehoor. Het communistische bewind in Warschau beschouwt het 2e Poolse legerkorps als een verachtelijk huurlingenleger van het imperialistische kapitalistische Engeland en heeft al vijfentwintig jaar geleden generaal Wladyslaw Anders van zijn Poolse nationaliteit vervallen verklaard. Omdat hij geen communist, maar Anders was.

Gerard Emeis

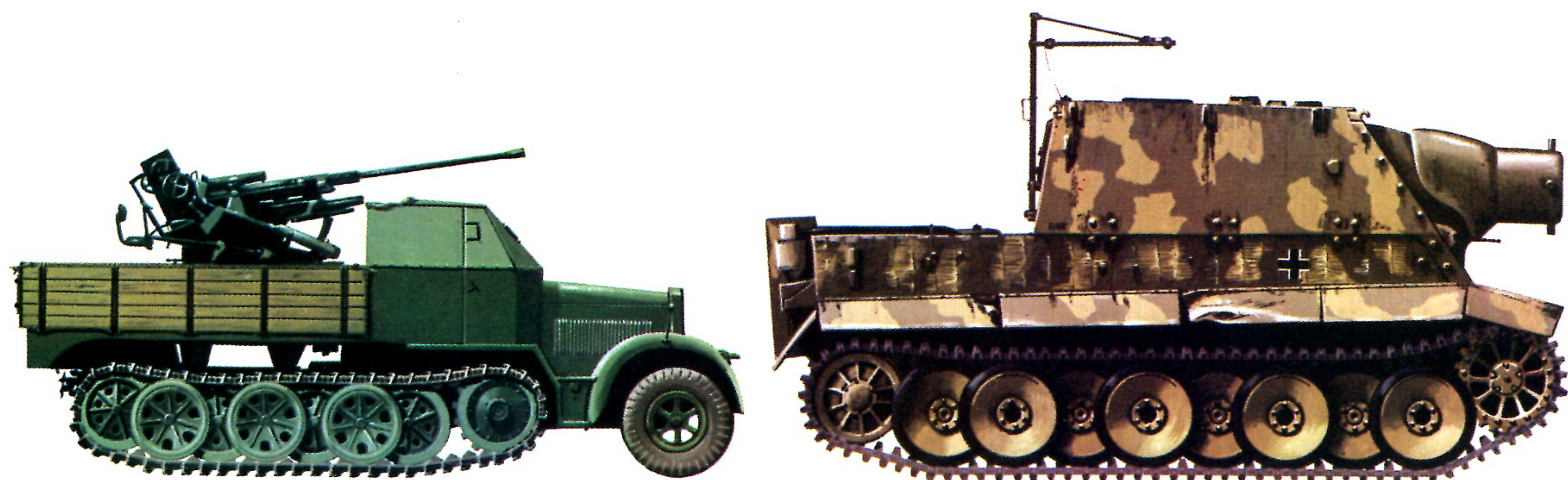
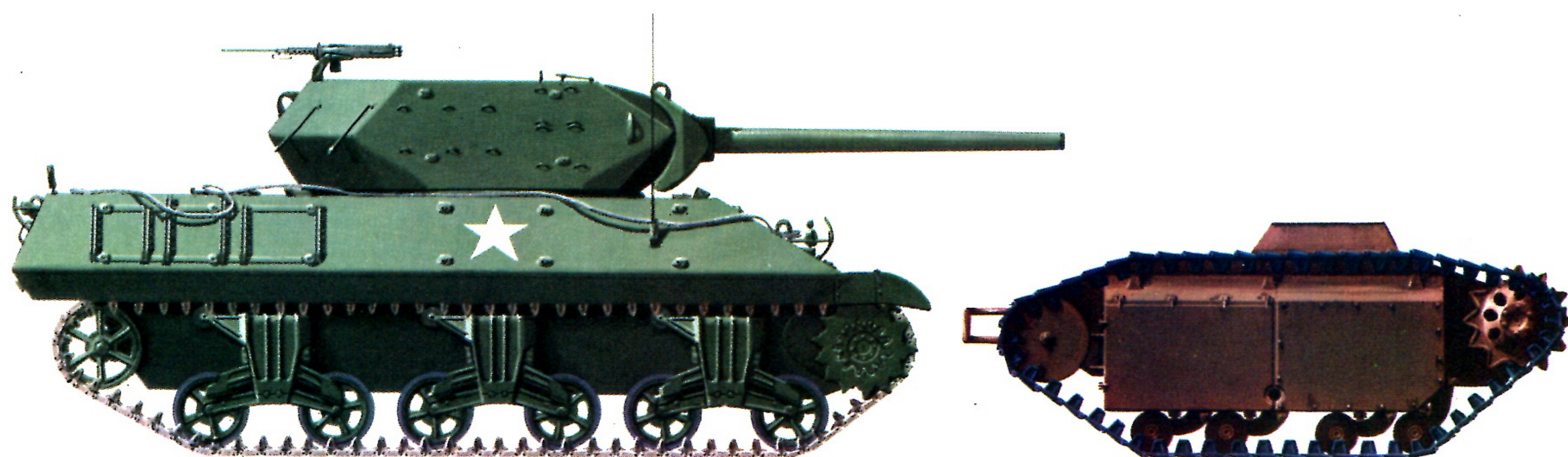
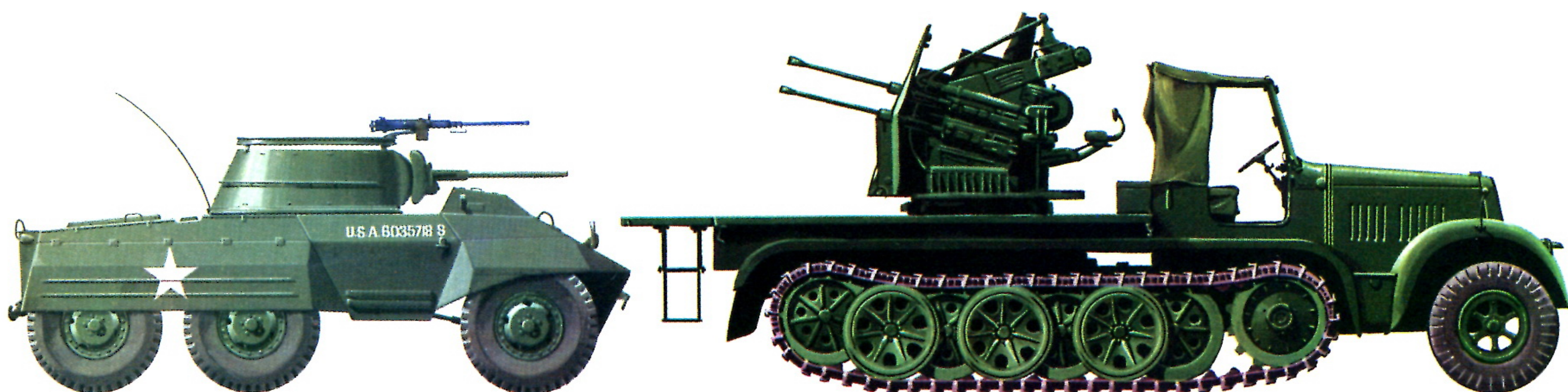
laten, bijna uitsluitend 's nachts. Bewegingen overdag werden gecamoufleerd achter dichte rookgordijnen. Toen de massale verplaatsing na enkele weken haar beslag had, stonden aan het westfront zeven geallieerde legerkorpsen (waarvan één in het Anzio-bruggehoofd), tezamen drieëntwintig divisies, waarvan drie pantserdivisies.

Tienduizenden soldaten hadden uren gekropen en geklommen om hun startposities te bereiken, toen zij op 11 mei om 11 uur 's avonds zestienhonderd kanonnen hoorden en zagen losbarsten: het vierde offensief was begonnen, maar nu over de volle frontbreedte, van de westkust tot in de Apennijnen. Aan het centrale front leverden Juin en zijn honderdduizend Noord-

afrikanen een fantastische prestatie. De Franse generaal opende een verrassingsaanval op het Petrellamassief in het Auruncigebergte, dat door de Duitsers onbeklimbaar werd geacht. Juins Marokkanen, Goums en Algerijnen bewezen het tegendeel. Aanvankelijk begeleid door munitie-dragende muilezels werkten zij zich tegen de rotswanden omhoog. In twee etmalen veroverden zij drie bergen: de Faito, de strategisch belangrijke Feuci en de 900 meter hoge Majo, waarop zij door Duitse krijgsgevangenen een vlaggemast voor de Franse driekleur lieten planten. De verwoede aanval werd met stijgend succes doorgezet, het restant van de Duitse 71e divisie was in volle aftocht, geallieerd geschut bedreigde de be-

nedenvallei van de Liri, die tot dusverre alleen schootsveld voor de Duitse artillerie was geweest: de Gustavlinie was doorbroken. Kesselring beval zijn uitgeputte 14e pantserkorps aan beide zijden van het Auruncigebergte terug te trekken.

Elders aan het front bleef succes aanvankelijk uit. De Polen faalden op 12 mei bij hun aanval op het klooster op de Monte Cassino. Het oversteken van de Rapido leidde tot ramp na ramp. Boten werden lek geschoten of door de stroom meegesleurd, noodbruggen door de Duitsers stukgeschoten. Geallieerde eenheden verdwaalden in natuurlijke of kunstmatige mistbanken, raakten in mijnenvelden of vielen in hinderlagen. Maar na twee, drie dagen

Linksboven: de Amerikaanse 'Greyhound' kwam in 1944 in dienst en verscheen voor het eerst aan het Italiaanse front. Hij kon een snelheid bereiken van ongeveer 100 km per uur en was, behalve met twee mitrailleurs, uitgerust met een kanon van 37 mm. Het gewicht van de wagen was 7 ton.

Rechtsmidden: de Duitse 'Goliath', die onder meer is ingezet bij Anzio, was in feite een gemotoriseerde springstoflading, die op de tegenstander werd afgestuurd en dan met een ontstekingskabel tot explosie werd gebracht. De springstoflading woog 90,7 kg.

Rechtsboven: het Duitse 20 mm-vierlingkanon ('Flakvierling') bleek een zeer effectief wapen, zowel tegen lucht- als landdoelen. Het kreeg een grote beweeglijkheid door montage op het hier afgebeelde halftrupsvoertuig. Het gewicht van deze Sd.Kfz. 7 bedroeg 22 ton. Het voertuig kwam in 1942 in dienst.

Linksonder: behalve over de Sd.Kfz. 7 beschikten de Duitsers ook over de 'Flak 36', eveneens een halftrupsvoertuig, maar nu voorzien van een 3,7 cm-luchtdoelkanon. Het woord 'Flak' is een samentrekking van de term 'Flugzeugabwehrkanone'.

Linksmidden: de Amerikaanse M10 'Wolverine' was de eerste geallieerde tankjager. Hij verscheen voor het eerst in 1943 (aan het Afrikaanse front), maar bleek met zijn kanon van 76 mm nog te zwak tegen de Duitse 'Tiger'. De topsnelheid was 60 km per uur. De Britse versie had een zwaardere kanon.

Rechtsonder: de Duitse 'Sturmpanzer' was speciaal ontworpen om met het enorme mortier (380 mm) moeilijk te treffen vaste doelen te beschieten. Er zijn er achttien van gebouwd, maar ze waren niet erg effectief, onder meer omdat het mortier van buiten af werd geladen.

kwam de ommekeer. De Britse 78e divisie maakte voortgang, nadat de Rapido-nachtmerrie voorbij was. Het Amerikaanse 2e legerkorps ruimde de Duitse versterkingen in de Gustavlinie bij Route 7 aan de kust op en nam duizend Duitsers gevangen. De verdedigers, door het massale geallieerde bombardement van artillerie en luchtmacht van voedsel- en munitieaanvoer verstoken, raakten uitgeput. In de nacht van 17 op 18 mei rukten Britten de ruïnes van het stadje Cassino binnen en Polen die van het klooster op de Monte Cassino. In diezelfde nacht trok Kesselring zijn troepen terug op de Adolf Hitlerlinie.

Op 18 mei seinde Alexander aan Churchill: 'Ik heb het 8e leger bevolen met alle kracht de Adolf Hitlerlinie in de Lirivallei te doorbreken, voordat de Duitsers de tijd hebben er zich te nestelen.' De volgende dag mislukte een gecombineerde aanval van Britse en Canadese divisies, maar toch werd de situatie voor de Duitsers zo precair, dat zij hun 305e en 334e divisie van de Adriatische kust te hulp riepen. Ook zij konden het tij niet keren. De 23e mei werd voor de Duitsers catastrofaal: Canadese tanks en troepen braken door de Adolf Hitlerlinie en het Amerikaanse legerkorps van generaal Truscott brak uit het Anzio-bruggehoofd. Desondanks hielden de Duitsers het hoofd koel. Hun hardnekkige en intelligente verdediging en hun felle tegenaanvallen kost-

Geheel boven: uitgeschakeld Duits materiaal op de wegen achter de Gustavlinie.

Rechts: Engelse pantsereenheden passeren de ruïnes van Cassino, op weg naar het front.

Rechtsonder: langs de resten van het Duitse leger rukken de Britten op naar het noorden.

ten hun tegenstanders zware verliezen en soms enig terrein. Maar de overmacht was te groot. De bodem was hard en de lucht helder, zodat tanks, gemotoriseerde artillerie en luchtmacht tot een maximale gevechtsontplooiing konden komen.

Op 25 mei gaf Hitler, die lange tijd elke stap achterwaarts had verboden, tenslotte toestemming voor een 'methodische en economische' terugtocht. Opgelucht liet Kesselring het 10e leger van Von Vietinghoff, dat in ernstig gevaar verkeerde, terugvallen op de Caesarlinie. Enkele uren tevoren hadden de Amerikaanse divisies uit het Anzio-bruggehoofd zich bij de hoofdmacht van generaal Clarks 5e leger gevoegd.

U.S. Army

Ministry of Information

DE BEVRIJDING VAN ROME

VLAGGEN OP HET CAPITOOL

M. G. EMEIS JR.

Donderdag 25 mei om elf uur 's ochtends schudden, grijnzend en bekaf, patrouilles uit het Anzio-bruggehoofd en van de Amerikaanse hoofdmacht elkaar de hand op de weg Cisterna-Terracina, anderhalve kilometer ten noordwesten van het platgegooide dorp Borgo Grappa. Generaal Clark haastte zich in gezelschap van persfotografen naderbij en liet voor de cameralenzen de ontmoeting nogmaals — maar nu met zichzelf als middelpunt — ensceneren.

Op deze donderdag werd de situatie voor de Duitsers zo benauwd, dat zij, voor het eerst, ook overdag versterkingen moesten aanvoeren. Zodra luchtverkenning de pantserdivisie 'Hermann Goering' en de 92e divisie in opmars ontdekte, werden alle beschikbare jagers en jachtbommenwerpers op de onverwachte doelen afgestuurd. De geallieerde piloten beweerden tot zonsondergang zeshonderd tanks en voertuigen vernield en vierhonderdvijftig beschadigd te hebben. Dat zij niet bluften, bleek toen de oprukkende grondtroepen de ganse vallei tussen de Lepini- en de Albaanse Heuvels bezaaid vonden met Duitse tanks, voertuigen en kanonnen. Om zeven uur 's avonds gaf het 956e regiment grenadiers zich over in de puinhopen van Cisterna. De strijd lustige generaal Truscott, die wederom toonde juist onder moeilijke omstandigheden uit te blinken, dirigeerde precies volgens zijn plan-'Buffel' (*Buffalo*) zijn hoofdmacht in de richting Valmontone: Cori en Giulianello vielen, Valmontone leek voor het grijpen, waarmee de ontsnappingsroute van Von Vietinghoffs 10e leger over Route 6 zou zijn geblokkeerd.

De droom bleek ijdel. Omstreeks tien uur 's avonds beval Clark het plan-'Buffel' te vervangen door het plan-'Schildpad' (*Turtle*): van Truscotts troepen op weg naar Valmontone moest slechts een bescheiden deel (een van zijn vijf divisies) de oude koers aanhouden, de rest moest naar het noordwesten afzwijken om westwaarts van de Albaanse Heuvels op Rome af te gaan. De woedende Truscott kon, daar Clark zich onvindbaar had gemaakt, niet protesteren en moest gehoorzamen — aldus de gangbare lezing van de meeste auteurs. De Amerikaanse historicus Sidney T. Mathews heeft echter onthuld dat Truscott zijn verbijstering en protesten pas jaren na de oorlog kenbaar heeft gemaakt, maar blijkens de documenten van die 25e mei zelf volledig instemde met de omzwaai van zijn chef. Prijzend zei hij over het plan-'Schildpad': 'De mof verkeert in grote verwarring, hij heeft een hutspot van legeronderdelen, en als we hem morgen even fel op zijn huid zitten als we dat de laatste drie dagen hebben gedaan, ligt er een grote overwinning binnen ons bereik.' Om elf uur 's avonds gaf hij zijn divisiecommandanten richtlijnen voor een bijna totale hergroepering; in de verbluffend korte tijd van twaalf uren was deze uitgevoerd en op 26 mei om 11 uur 's morgens werd de opmars hervat. De deerlijk uitgedunde troepenmacht die oprukte naar Valmontone, werd per abuis een paar maal door eigen vliegtuigen bestookt, maar desondanks boekte Truscott ook nu winst. Tegen de avond omsingelde hij Ardena (slechts vijf kilometer van Route 6), dat hij de volgende ochtend innam. Zijn tanks legden vuur op de weg, zijn infanterie poogde de overkant te bereiken om de Duitse vluchtweg definitief af te snijden, Valmontone

was in zicht — maar eensklaps verkeerde succes in fiasco: generaal Schmalz en de tanks van zijn 'Hermann Goering'-divisie bleken de race naar Valmontone met een neuslengte te hebben gewonnen. Het spitsroeden lopen onder de geallieerde luchtmacht had hun zware verliezen toegebracht, maar op het einde van hun barre tocht hadden zij de resten van de Duitse 715e divisie en andere voor Juins Fransen wijkende troepen onder hun hoede genomen. Schmalz' opdracht luidde: 'de nooduitgang Valmontone' minstens drie dagen open te houden om Von Vietinghoffs eenheden 'door te sluizen' en zich daarna gezamenlijk te installeren in de Caesarlinie. Machteloos moest Truscott toezien hoe 's vijands opzet slaagde.

Hoe verging het Clarks hoofdmacht, die aan de westkant van de Albaanse Heuvels trachtte door te breken? Slecht. Deze heuvels, een groep uitgebluste vulkanen waarop de gestolde lava natuurlijke borstweringen voor een verdediger hadden gevormd, waren opgenomen in de Caesarlinie. Zij boden de Duitsers een ruim uitzicht en een vrij schootsveld voor hun mitrailleurs en anti-tankkanonnen. Stuk voor stuk bleven de Amerikaanse divisies dan ook voor de Caesarlinie steken, waar vooral het Duitse 1e parachutistenkorps van generaal Alfred Schlemm zijn reputatie van nietsontziend fanatisme handhaafde. De 'Buffel' stond op stal, de 'Schildpad' kwam tot staan: Clark had op het verkeerde paard gewed en iedereen

Hierboven: twee dagen voor de val van Rome, op 2 juni 1944, werden deze Duitsers krijgsgevangen gemaakt in de buurt van het stadje Velletri, aan de Italiaanse westkust.

Geheel boven: eenheden van het Amerikaanse 5e leger passeren langs een stoffige landweg het stadje Terracina. Ze zijn op weg naar Rome, dat anderhalve week later, op 4 juni, in geallieerde handen zou vallen.

Linkerpagina: Britse infanteristen van het 8e leger trekken op 25 mei 1944 de sterk verdedigde (en daardoor zwaar beschoten) stad Aquino binnen. De ruïnes waren door de terugtrekkende Duitsers bezaaid met mijnen.

verweet hem zijn uilestreek. Alleen zijn Britse chef Alexander, wie een goede verstandhouding met zijn Amerikaanse ondercommandanten heilig was, hield hem de hand boven het hoofd door te zeggen dat er meer manieren zijn om een probleem op te lossen. Churchill daarentegen spaarde Clark zijn bijtende kritiek niet. Ook het oordeel der historici is vrijwel gelijklopend kritisch. 'Men kan zeggen', aldus Jackson, 'dat Clark in een handomdraai de kans vergooide de rechtervleugel van Von Vietinghoffs 10e leger te vernietigen in ruil voor de eer als eerste Rome te betreden. (...) Mark Clarks planwijziging had niets dan zware verliezen gebracht.' MacDonald: 'Clark wilde Rome hebben en hij wilde het hebben voordat

de ogen van de wereld zich op de stranden van Normandië richtten.' Mathews: 'Clark was onwillig Britse medewerking bij de inneming van Rome aan te moedigen. Hij beschouwde Rome als een juweel dat rechtens in de kroon van zijn 5e leger thuishoorde. (...) Clark was niet van plan de prijs met de Britten (het 8e leger) te delen en meende een kans te hebben dat overbodig te maken.' Clark zelf schreef: 'Ik was vastbesloten dat het 5e leger Rome zou innemen en waarschijnlijk was ik overgevoelig voor aanwijzingen dat vrijwel iedereen probeerde aan die inneming deel te nemen. In de paar (op 25 mei) volgende dagen namen die aanwijzingen snel toe en ik had er mijn handen vol aan.' Dat 'vrijwel iedereen' was een idee-

Linkerpagina: manschappen van Clarks 5e leger in een van de buitenwijken van Rome. Generaal Clark was er zo op gebrand de Italiaanse hoofdstad in te nemen, dat hij zijn plannen wat al te gretig wijzigde.

Rechts: Amerikaanse troepen verzamelen zich na het binnentrekken van het onverdedigde Rome bij het monument van Victor Emanuel II.

fixe van Clark, want volgens Alexanders krijgsplan was die eer van den beginne af gereserveerd voor het 5e leger en voor niemand anders.

Zou het langdurige bloedige stormlopen op de Gustavlinie en Adolf Hitlerlinie zich nu bij de Caesarlinie herhalen? Nee. Generaal Fred Walker ontdekte een 'kier' in de linie: op de Monte Artemisio aan de zuidoostpunt van de Albaanse Heuvels bevonden zich geen Duitse verdedigers. In de nacht van 30 op 31 mei kropen twee infanterieregimenten van Walkers 36e divisie door de wijngaarden de berghelling op. De zon scheen al, toen ze op de 930 meter hoge top zonder een schot te lossen de eenzame bezetting van de enige artilleriewaarnemingspost gevangennamen; een der Duitsers nam juist zijn ochtendbad. De genie baande een smalle weg voor eenrichtingsverkeer en tegen de avond van de 31e had Walkers divisie, compleet met tanks en artillerie, het plateau van de Artemisio en daarmee een van de hoogste punten van de Caesarlinie vast in handen. Clark benutte de buitenkans ten volle. Zonder op het wat achtergebleven 8e leger van Leese en Juins Franse korps te wachten, stuurde hij het 5e leger op 1 juni ten aanval. Die dag werden de toppen van diverse Albaanse Heuvels bereikt, op 2 juni viel Valmontone en begon het Duitse 14e leger te wijken, op 3 juni bevonden zich tussen de Amerikanen en Rome alleen nog Duitse achterhoedetroepen en op 4 juni 's middags rolden Amerikaanse tanks door de Romeinse buitenwijken. 'Het was mijn onherroepelijk besluit gevechten in en om Rome te vermijden', aldus Kesselring in zijn oorlogsherinneringen. 'Dat betekende ook afzien van de verdediging van de Tiber tot de zee en van de Aniene tot Tivoli. De voortreffelijke stellingen langs deze rivieren werden door de geallieerden, zodra zij Rome bezaten en tot uitgangspunt van hun volgende operaties hadden gekozen, eenvoudigweg uit hun hengsels gelicht.' Dank zij Kesselrings besluit bleef de open stad Rome, met inbegrip van de bruggen over de Tiber, voor oorlogsgeweld gespaard. Op 5 juni zagen Clark en zijn ondercomman-

ROMEINEN RADELOOS

Met de opmars der geallieerden dreigde de situatie in Rome uit de hand te lopen. De Duitsers verstrekten meel aan de bewoners van de armste wijken in de hoop hen rustig te houden. (...) De politie trad streng op zonder acht te slaan op de wettelijke formaliteiten. Verdachte figuren werden niet meer gearresteerd, maar meteen doodgeschoten.

De inwoners van Rome waren radeloos. Ze hadden maanden van lijden en honger achter de

rug; ze waren voortdurend onderwerp van nazi-razzia's en geallieerde bombardementen (vooral die van maart waren bijzonder hevig geweest) en nu waren ze letterlijk aan het eind van hun latijn. De Duitsers, bang dat ze in opstand zouden komen, vaardigden nieuwe restricties uit, maar deze wekten slechts de woede op van de bevolking — een woede die dreigde uit te groeien tot open rebellie, toen de geallieerden de stad naderden.

(Uit: 'The story of the Italian resistance', door Roberto Battaglia — London)

U.S. Army

danten toe hoe op het Capitool de *Stars and Stripes*, de *Union Jack* en de *Tricolore* naast de Italiaanse vlag werden gehesen. Clark sprak de enige zin van de enige officiële toespraak die hij ooit heeft gehouden: 'Dit is een grote dag voor het 5e leger en voor de Franse, Britse en Amerikaanse troepen van het 5e leger, die deze overwinning mogelijk maakten.'

Zodra Churchill bericht van Rome's val had gekregen, telegrafeerde hij nog op dezelfde 5e juni aan Stalin: 'Het zal u genoeg hebben gedaan te vernemen dat de geallieerden Rome zijn binnengetrokken. Wat wij altijd belangrijker hebben geacht, is zoveel mogelijk divisies de pas afsnijden. Generaal Alexander dirigeert thans sterke tankeenheden noordwaarts naar

Terni, waardoor, naar men mag verwachten, alle divisies die Hitler bezuiden Rome in de strijd heeft geworpen, vrijwel volledig zullen worden afgesneden.' De amfibische landing bij Anzio en Nettuno, door Stalin van den beginne af niet bijster hoog aangeslagen, had volgens Churchills telegram tien Duitse divisies van elders aangetrokken: 'één uit Frankrijk, één uit Hongarije, vier uit Joegoslavië en Istrië, één uit Denemarken en drie uit Noord-Italië'. In

Amerikaanse soldaten trekken langs het Colosseum, dat de meesten van hen alleen maar kenden van horen zeggen. Een enkeling zag het (zo wil het verhaal althans) aan voor de puinhoop van een gebombardeerd gebouw.

zijn veeldelige boek over de oorlog schrijft Churchill: 'Van vele kanten kwamen boodschappen met hartelijke gelukwensen. Ik kreeg zelfs een schouderklopje van de Beer.' De Beer verspilde niet veel woorden: 'Ik wens u geluk met de grote overwinning van de geallieerde Anglo-Amerikaanse strijdkrachten — de inneming van Rome. Dit nieuws is in de Sowjetunie met grote voldoening ontvangen. Stalin.'

Veldmaarschalk Alexander had vijf dagen vóór de intocht in Rome aan Churchill gezegd: 'Ik overweeg of het aanbeveling verdient in mijn legerbericht de inneming van Rome slechts te vermelden onder de steden en dorpen die dagelijks door mijn leger en passant

U.S. Signal Corps

worden ingenomen.' Natuurlijk wilde de *press-minded* eerste minister daar om propagandistische en psychologische redenen niets van weten: 'De inneming van Rome is een ontzaglijk gebeuren van wereldwijd belang en mag niet worden gebagatelliseerd. Ik hoop dat zowel Britten als Amerikanen de stad tegelijkertijd zullen binnentrekken. Ik zou haar niet op één lijn willen stellen met andere steden die op dezelfde dag worden veroverd.' Winston kreeg, ditmaal, voor de zoveelste keer zijn zin.

Op 9 juni telegrafeerde Churchill een persoonlijke boodschap aan Alexander en hij verzocht hem zijn gelukwensen door te geven aan 'de officieren en manschappen van de Verenigde Staten, Groot-Brittannië, Canada, Nieuw-Zee-

land, Zuid-Afrika, Brits-Indië, Frankrijk, Polen en Italië, die zich van het ene tot het andere uiteinde van de frontlijn zeer hebben onderscheiden.' Hoezeer Churchills vreugde over Rome's val werd getemperd door zijn spijt over de ontsnapping van vele Duitse divisies beoosten de Eeuwige Stad, bleek uit het vervolg van zijn telegram: 'Wij zijn het er altijd over eens geweest dat het voornaamste doel de vernietiging van 's vijands strijdkrachten is. Het ziet er zeker naar uit dat de positie die uw legers innemen en de superioriteit in vliegtuigen en tanks die zij genieten, gunstige kansen bieden om nog zwaardere verliezen toe te brengen aan Kesselrings in wanorde geraakte troepen, zodat hun terugtocht naar het noorden

hun duur te staan kome. (...) Wij delen uw hoopvolle verwachting op toekomstig succes bij het meedogenloos achtervolgen en afsnijden van de verslagen vijand.'

De vijand was echter niet verslagen. Geslagen zeker, aangeslagen ook, maar verslagen geenszins. Ook al kon Kesselrings 14e leger slechts twee à drie divisies tegenover het dozijn pantser- en infanteriedivisies van Clarks 5e leger stellen, ook van de zwaarst getroffen Duitse divisies, aldus Kesselring, was de gevechtskracht geenszins gebroken. Na de val van Rome vestigde hij zijn hoofdkwartier op de naburige Monte Soratte en op 6 en 7 juni was hij in Vitterbo bij zijn troepen, daarmee duidelijk makend niet aan een overhaaste vlucht te

NA ROME HET MIRAKEL

De slag om Rome was op zijn hoogtepunt, toen generaal Mark Clark op 3 juni 1944 in zijn hoofdkwartier vijf Joegoslavische officieren kreeg, die op bevel van 'hogerhand' het front mochten bezoeken. De generaal had juist gehoord dat het gelukt was de eerste telefoonlijn te leggen tussen zijn hoofdkwartier en dat van zijn stafchef generaal Gruenther in het Anzio-bruggehoofd. In de kamer naast die waar de Joegoslaven wachtten, kreeg Clark Gruenther aan de lijn. De verbinding functioneerde echter allesbehalve volmaakt. De twee mannen konden elkaar wel horen, maar niet verstaan. Hun 'gesprek' werd onderbroken door een geniesoldaat, die kennelijk op een schakelpost zat en ingreep: 'Ik kan u allebei goed verstaan en ik zal uw woorden telkens herhalen.'

'All right,' zei Clark, 'zeg hem dat ik hier vijf Joegoslaven heb, die hij maar moet afhandelen. Ik zal ze naar hem toe sturen.' Hij hoorde wat gemompel op de lijn en vroeg nijdig: 'Wat zegt ie?' De stem van de onbekende tussenpersoon antwoordde: 'Generaal Gruenther zegt dat hij nogal verbaasd is, maar hij vermoedt dat u wilt dat hij u vijf Joegoslaven stuurt. Hij zal zijn uiterste best doen.'

'Nee!', brulde Clark. 'Ik heb er al vijf, die ik óók kan missen als kiespijn.' De Joegoslavische officieren in de aangrenzende kamer hoorden elk woord en dropen af. Kort daarop kreeg Clark Gruenther opnieuw aan de lijn, die nu goed werkte: 'Leg die vijf officieren zo vriendelijk mogelijk uit dat het nu bepaald niet het meest geschikte moment is om hier te komen. Straks wordt er nog gezegd dat de Joegoslaven als eersten Rome zijn binnengerukt!'

Op 4 juni reed Clark met de generaals Keyes en Frederick en andere opperofficieren in jeeps over Route 6. Acht kilometer buiten Rome stond een groot bord met de aanduiding: ROMA. Een paar persfotografen verzochten de heren even bij het bord te poseren voor 'a good news picture'. Terwijl de camerashutters klikten, opende een Duitse sluipschutter het vuur. Zijn eerste kogel sloeg dwars door het woord ROMA. 'Ik betwijfel of iemand ooit zoveel generaals zo rap heeft zien wegduiken', aldus Clark. Later liet generaal Frederick het naambord weghalen en bood het Clark als souvenir aan.

Op 5 juni zat Rome stikvol Amerikanen, die zich vergaapten aan alles wat ze alleen uit boekjes of

Boven: het bord 'Roma' dat door een Duitse kogel werd doorboord op het moment dat generaal Clark er op 4 juni voor poseerde.

van horen zeggen kenden. Het was op die dag dat een doughboy (vrij vertaald: Jan Soldaat) lang en aandachtig de ruïnes van het eeuwenoude Colosseum bekeek, tussen zijn tanden floot en de klassieke opmerking plaatste: 'Allemachtig, ik wist niet dat onze bommenwerpers zó in Rome hebben huisgehouden!'

Op 8 juni ontving Pius XII Clark en diens staf in audiëntie. Zwitserse gardisten in hun historische uniformen leidden de mannen in battle-dress naar de pauselijke privé-vertrekken. In de loop van het gesprek vroeg de paus: 'Hoe lang denkt u in Rome te blijven? Ik ben bang dat uw aanwezigheid hier vergeldingsaanvallen van de Duitsers ten gevolge zal hebben.' De generaal antwoordde: 'Ik geloof dat de Duitsers op het ogenblik niet in staat zijn tegen wie dan ook vergeldingsmaatregelen te nemen.'

Op 9 juni vloog Clark met zijn piloot Jack Walker in een nieuwe L-5, die iets groter was dan hun gebruikelijke Piper Cub, naar Civita-vecchia, dat juist door de Duitsers was ont-ruimd. Boven de haven gaf hij Walker opdracht rondjes te draaien, zodat hij een indruk kon

krijgen van de schade aan de haveninstallaties. Doordat de piloot iets te lang deed wat zijn chef deed: naar beneden kijken, zag hij te laat de kabel van een Amerikaanse versperringsballon. Het kleine toestel raakte de kabel met een vleugel. Uit de tank in de vleugel lekte benzine. De kabel bleef haken achter een uitsteeksel aan de vleugel en de L-5 spiraalde om de kabel naar beneden. De kabel was bevestigd aan een zware legertruck die op de kademuur stond. Clark noch Walker droeg een parachute. Neerstorten leek onvermijdelijk, maar plotseling knapte de kabel. Met het oog op de rondspattende benzine zette Walker de motor af. Hij wist het toestel weer in zijn macht te krijgen, meende een akker te zien die als landingsbaantje kon dienen, en ging er in geluidloze glijvlucht op af. De bedienings-manschappen van de kabelballon vertelden later dat onder de ballon een bom hing, die langs de kabel had moeten vallen om te ontploffen tegen het voorwerp dat de kabel had geraakt...

Met knikkende knieën klonnen de twee inzittenden uit de L-5. 'Sir', zei Jack Walker, 'u hebt zo juist een mirakel aanschouwd.' Er was geen spoor van spot in zijn stem.

Gerard Emeis

denken. Terdege beseffend dat zijn terugtrekkende troepen voor de geallieerde luchtmacht 'massale, gedeeltelijk hulpeloze doelen' zouden zijn, was Kesselring opgelucht dat hem na de val van Rome een *Schnaufpause* werd gegund. Zijn oordeel over die adempauze: 'Dat de vijand een onverwacht grote terughoudendheid betoonde, was voor de *Heeresgruppe* een geschenk. De geallieerden benutten geenszins de kansen die hun werden geboden.'

Het relaas van de strijd om Cassino, Anzio en Rome ware niet volledig, als niet zou worden gewezen op het facet van de verbetering waarmee de Duitse soldaat hier week in week uit en maand na maand bleef vechten voor zijn reeds verloren zaak. In de vrije wereld en in de be-

alle divisies door invoeging van de jongste lichten, die in de *Hitlerjugend* gelovige Hitleraanhangers waren geworden en dat ook als soldaat bleven, een ander gezicht gekregen; de Hitleraanhangers waren in elk legeronderdeel in de meerderheid. Dat men lucht gaf aan incidentele ontevredenheid over menige maatregel van hogerhand, veranderde niets aan de gezindheid.'

Kesselring, die na de oorlog wegens moord op krijgsgevangenen als oorlogsmisdadiger ter dood zou worden veroordeeld (en gratie zou krijgen), kreeg op 19 juli 1944 in Hitlers Oostpruisische hoofdkwartier (waar een etmaal later Von Stauffenbergs bom vergeefs zou ontploffen) de briljanten bij het ridderkruis van

doden, 84.389 gewonden en 20.139 vermisten, in totaal bijna 125.000 man. Van de gesneuvelden waren 11.292 Amerikanen, 5017 Britten, 3904 Fransen en 176 Italianen.

In de Villa Savoia, zijn nieuwste hoofdkwartier tussen de bomen van de Tiberoever, boog Mark Clark zich over de plannen tot verovering en herstel van de haven van Civitavecchia, waardoor zijn onbehaaglijk lang geworden aanvoerlijnen over land — tot dusverre van Napels uit — bijna driehonderd kilometer zouden worden bekort. Hij werkte met animo, want het leidde zijn gedachten even af; van zijn gemiste kans bij Valmontone, waar de ene Duitse divisie na de andere hem door de vingers was geglipt; van de spoedige aderlating die zijn

zette gebieden leefden bij zeer velen de hoop en de verwachting dat het Duitse front in Italië 'elke dag' kon en zou ineensinken, met als gevolg massale vlucht of massale capitulatie. In zijn *Soldat bis zum letzten Tag* zegt Kesselring: 'Als ik een kleurrijk woord mag gebruiken: ik had grote delen van het 'republikeinse' leger, van de 'keizerlijke' marine en van de 'nationaal-socialistische' luchtmacht onder mijn bevel. Zo niet uit iets anders, dan spreekt uit deze kentekening een duidelijke niet-uniformiteit in de houding jegens de staat. (...) Al moge het leger ondanks zijn eed in 1939 in meerderheid anti-Hitleriaans ingesteld zijn geweest, in 1944 was dat in het algemeen zeker niet meer het geval. In de loop der jaren hadden

Drie overwinnaars uit de Italiaanse veldtocht, die langer duurde dan iemand had verwacht. Van links naar rechts: opperbevelhebber sir Harold Alexander, generaal Mark Clark, bevelhebber van het 5e leger, en de Franse aanvoerder generaal Juin.

het IJzeren Kruis. Zijn tegenstander Clark had al in december 1943 door president Roosevelt, tijdens diens bezoek aan Sicilië, het *Distinguished Service Cross* opgespeld gekregen. Zijn mannen wonnen tijdens de Italiaanse veldtocht 56 van de 255 *Medals of Honor*, die in de gehele oorlog door het Amerikaanse Congres werden toegekend. De Italiaanse campagne tot en met de inneming van Rome kostte het leger 20.389

strijdmacht zou moeten ondergaan ten behoeve van de geallieerde landing in Zuid-Frankrijk; van het feit dat hij, de veroveraar van Rome, voorgoed van de voorpagina's van de wereldpers was verjaagd sinds in Normandië operatie *Overlord* was gestart; van het 'rotsvaste' feit dat de noordelijke Apennijnen en de Alpen even hoog en bar en verraderlijk waren als alle bergen die hij eindelijk achter zich had, en van de bittere noodzaak dat hij daar zou moeten vechten met minder troepen, minder materieel en minder aanvoer.

In het etmaal tussen 4 en 6 juni 1944 schoof het verloop van de oorlog generaal Mark Clark uit de gloed van de schijnwerpers naar de schemering van de coulissen.

DE NIEUWE REGERING IN ITALIË (1943—1944)

TUTTI FRUTTI

DR. F. G. VAN DER POLL

De communist Palmiro Togliatti, die zich in het kabinet-Badoglio uitsprak voor de republiek.

Hoewel Badoglio na 25 juli 1943 de Fascistische Partij had opgeheven, had hij niet tegelijkertijd de weg vrijgemaakt voor de democratische partijen; zijn regering was een militaire dictatuur die het verbod van politieke activiteiten handhaafde. De politici stoorden zich overigens niet erg aan dat verbod; communisten, socialisten, sociaal-democraten, leden van de in 1942 clandestien opgerichte, vooruitstrevende Actiepartij, liberalen en christen-democraten verenigden zich op 12 september 1943 in een Comité voor de Nationale Bevrijding, waarvan alleen de Republikeinse Partij zich afzijdig hield, omdat ze principiële bezwaren had tegen samenwerking met de monarchie; de andere zes sloten een dergelijke samenwerking niet bij voorbaat uit. Het hoofdbestuur van het Comité vestigde zich in Rome; voorzitter was de sociaal-democraat Ivanoe Bonomi, die in 1912 door toedoen van Mussolini uit de Socialistische Partij was gestoten. In de provincie vormden zich plaatselijke Comitès, die zich in het zuiden van het land wijdten aan politieke acties en in het nog door de Duitsers bezette noorden exponenten werden van de *Resistenza*, het verzet. Doordat het land langdurig verdeeld bleef en de best ge-

De voorzitter van het Italiaanse Comité voor de Nationale Bevrijding, Ivanoe Bonomi, werd na de val van Rome op 4 juni 1944 premier en moest leiding geven aan de maatschappelijke herstructurering van zijn land. In 1945 werd hij opgevolgd door de activist Parri.

kwalificeerde politici in het noorden zaten, werd in deze periode de traditionele achterstand van Zuid-Italië (de *Mezzogiorno*) versterkt.

In het zuiden, waarheen koning Victor Emanuel zich na zijn vlucht uit Rome had begeven, werd het grootste probleem gevormd door de vorst zelf. Terwijl deze koppig vasthield aan zijn functie, ongevoelig voor het feit dat hij

Graaf Carlo Sforza, minister van buitenlandse zaken in het kabinet-Badoglio.

twintig jaar lang met het fascisme had gecollaboreerd, waren de politieke partijen even koppig in hun pogingen hem zijn macht te ontnemen. Wat ze hem verweten, was dat hij Rome aan de Duitsers had prijsgegeven, Mussolini had laten ontsnappen en de Italiaanse soldaten had blootgesteld aan de Duitse wraaklust. Reeds op 12 september, maar nog duidelijker op een congres dat het Comité eind januari 1944 hield in Bari, werd de eis van de politieke partijen geformuleerd: 'Het zedelijk en materieel herstel van Italië vereist de onmiddellijke abdicatie van de koning.' Verdeeldheid bestond er alleen over wat er daarna moest gebeuren. Liberalen, christen-democraten en sociaal-democraten wilden het gezag in handen leggen van kroonprins Umberto; de overige partijen waren voor een republiek — onder meer omdat Umberto tijdens het fascistische bewind meer belangstelling had getoond voor het Romeinse uitgaansleven dan voor 's lands welzijn.

De koning, die de politici verweet dat ze Mussolini zoveel jaren zijn gang hadden laten gaan, zag geen aanleiding om zijn troon op te geven. In de eerste weken na de val van de Duce wist hij zich gesteund door Dino Grandi en Galeaz-

zo Ciano, die bij het nieuwe bewind gematigde fascistten wilden inschakelen om zo te komen tot een aristocratische en respectabele vorm van fascisme. Eenmaal in Zuid-Italië voelde hij zich bovendien gesterkt door de daar nog sterk levende katholieke en monarchale traditie. Het republikanisme was veel meer een Noorditaliaanse aangelegenheid; het wortelde in een gebied dat betere perspectieven bood voor de herstructurering van het maatschappelijk bestel. Dat bleek al in augustus 1943, toen stakingen in de Povlakte Badoglio dwongen méér politieke gevangenen vrij te laten dan hij aanvankelijk van plan was en de arbeidersorganisaties te erkennen. Voorlopig meenden overigens ook de geallieerden dat Victor Emanuel en maarschalk Badoglio de beste garantie vormden voor de loyaliteit van Italië, met name doordat de overgelopen Italiaanse marine zo monarchistisch was.

Toen evenwel een economische missie onder leiding van de Amerikaan Adlai Stevenson in januari 1944 rapporteerde dat de Italianen niet achter Badoglio's junta stonden en dat de koningskwestie een belemmering vormde voor het economisch herstel van het land, begon op instigatie van Roosevelt ook het geallieerd militair gezag te pleiten voor het opnemen van de antifascistische partijen in het kabinet en voor een regeling (na abdicatie) voor de persoon van de koning. In het Romeinse Comité voor de Nationale Bevrijding ontstond een crisis, toen Pietro Nenni in februari 1944 namens de socialisten een ultimatum indiende, waarin ze een onmiddellijke breuk eisten met de monarchie; als het Comité wilde deelnemen aan een gereorganiseerd kabinet-Badoglio, zouden de socialisten de samenwerking opzeggen.

Bonomi stelde toen een lange beginselverklaring op, waarin hij voorstelde de kwestie van de troonafstand uit te stellen tot na de oorlog. Hij beseftte dat de geallieerden elke revolutionaire beslissing zouden verwerpen en dat met name Churchill de republiek een onaanvaardbare staatsvorm achtte. De enige mogelijkheid zou zijn dat Victor Emanuel zijn gezag overdroeg aan een plaatsvervanger; dat kon dan eventueel kroonprins Umberto zijn. Toen de zes partijen in deze kwestie drie tegen drie kwamen staan, nam Bonomi ontslag als voorzitter van het Comité.

Het was de Sowjetunie die de impasse doorbrak door op 13 maart 1944 het bewind van Badoglio officieel te erkennen. Deze stap versterkte het prestige van de maarschalk en was voor de Britten en de Amerikanen een pijnlijke verrassing. Volgens hen was een *de jure*-erkenning, met uitwisseling van ambassadeurs, onmogelijk ten aanzien van een bezet gebied dat zich onvoorwaardelijk had overgegeven in afwachting van een vredesregeling. Zij hadden Badoglio's regime alleen gewettigd door hem in oktober 1943 aan de Duitsers de oorlog te laten verklaren, waarmee ze zijn staatje aanvaardden als co-belligerent.

De Amerikanen wisten de zaak te redden door de Russen te bewegen het bij een *de facto*-erkenning te laten. Wat Stalin met deze stap precies beoogd heeft, valt moeilijk te zeggen. Omdat ook Churchill erop stond Badoglio te handhaven, kan men denken aan een gebaar jegens Engeland, dat omwille van zijn invloed in het Middellandse-Zeegebied het liefst een

zwak Italië zag — iets dat met een wankel Badoglio-bewind bereikbaarder was dan met een werkelijk democratische regering. Meer voor de hand liggend is het Stalins stap te zien als een tegenzet van de Russen tegen de Brits-Amerikaanse pogingen om na de Italiaanse capitulatie de invloed van de Sowjetunie bij de bezetting en de verdere regelingen zo gering mogelijk te houden.

Twee weken na deze affaire keerde Palmiro Togliatti terug uit de Sowjetunie, waar hij sedert 1926 in ballingschap had geleefd. Hij verkondigde een eenvoudige oplossing voor de politieke problemen: de oorlog tegen Duitsland moest voorrang hebben en daarom zouden de communisten voorlopig zitting nemen in een vernieuwd kabinet-Badoglio, maar na de oorlog zouden ze zich uitspreken voor een republiek. Daarmee was de koningskwestie in eerste instantie van de baan. Na de bevrijding van Rome zou Victor Emanuel zijn functie overdragen aan kroonprins Umberto, die beschouwd zou worden als 'luitenant-generaal', zonder recht van opvolging. Pas in mei 1946 deed de koning daadwerkelijk afstand van de troon, één maand voor de volksstemming waarin 54% van de Italianen zich uitsprak voor een republiek. Na Togliatti's uitspraak reorganiseerde Badoglio terstond zijn kabinet en nam er onder anderen Togliatti, graaf Sforza en Benedetto Croce in op.

Toen Rome op 4 juni door de geallieerden was ingenomen, wees het Comité voor de Nationale Bevrijding zijn voorzitter Bonomi (die na de communistische interventie zijn ontslagaanvraag had moeten intrekken) als premier aan. Hiermee werd inbreuk gepleegd op de grondwet, die de aanwijzing van een premier voorbehield aan de koning. Maar het Comité wilde inderdaad het kabinet laten vormen door de verzetsgroepen, als tegenwicht tegen Umberto, die wederom Badoglio als formateur had aangewezen. Tevens was het een gebaar tegenover Churchill, die zijn afkeer had laten blijken van de 'bejaarde en op macht beluste politici' van het Centrale Comité en zijn veto uitsprak tegen de benoeming van graaf Sforza als minister van buitenlandse zaken op grond van diens republikanisme.

Hoewel Bonomi geen parlement tegenover zich vond en door middel van decreten kon regeren, zat hij zeker niet op rozen. Vooral het vraagstuk van de politieke zuivering werd urgenter naarmate meer grondgebied werd bevrijd. De plaatselijke bevrijdingscomités vervingen de fascistische instellingen, benoemden burgemeesters en gingen hier en daar al over tot verdeling van het grootgrondbezit. De linker-vleugel van de regering wenste krachtig in te grijpen in de bureaucratie, terwijl liberalen en christen-democraten betoogden dat alle ambtenaren wel gedwongen waren geweest lid van de Fascistische Partij te worden en dat men ze daarom niet al te rigoreus mocht wegzuiveren. Ook prefereerden beide laatste groeperingen het behoud van de centralistische bestuursorganen uit het Mussolinitijdperk.

Het was duidelijk dat de inzet van de politieke strijd de maatschappelijke herstructurering was. Communisten en socialisten hoopten de arbeidersklasse meer invloed op het bestuur te geven ten koste van de burgerklasse; de rechtse partijen vreesden dat juist daardoor hun aanhang zou inschrompelen. De radicale partijen

verwachtten van het voortbestaan van de bevrijdingscomités een decentraliserende werking ten koste van de verlamme invloed van de Romeinse bureaucratie en van de beroepspolitici die in het verleden het fascisme had mogelijk gemaakt. Voor de gematigden dienden deze comités slechts ter overbrugging van een machtsvacuüm en moest men zo snel mogelijk terugkeren tot het vertrouwde bestel.

In november 1944 liep het conflict hoog op, omdat de socialisten toen aandrongen op verdeling van het grootgrondbezit. Ondanks protesten van geallieerde zijde kwam het kabinet hieraan in zoverre tegemoet, dat het besloot grote, braakliggende landerijen ter beschikking te stellen van boerencoöperaties. Bonomi, die geleidelijk meer naar rechts was opgeschoven, wilde echter de weg van de sociale revolutie beslist niet verder op en ontkende verantwoording schuldig te zijn aan het bevrijdingscomité van Rome, al had het hem als premier aangewezen. De socialist Nenni daarentegen wilde ingrijpend democratiseren en lanceerde op 12 november 1944 een nieuwe leuze in de stijl van de Russische revolutie: 'Alle macht aan de bevrijdingscomités!' Terzelfder tijd eiste de 'Hoge Commissie voor Maatregelen tegen het Fascisme' (zo heette de zuiveringscommissie) het ontslag van een aantal vooraanstaande functionarissen bij de departementen van justitie en marine, waarop Bonomi weer eiste dat de Hoge Commissie ontbonden zou worden. Het eindresultaat was een kabinetscrisis. Dat Bonomi zijn ontslag indiende bij 'luitenant-generaal' Umberto was een opzettelijke accentuering van de traditionele staatsrechtelijke verhoudingen. Bonomi kon een tweede kabinet formeren dank zij de steun van de Communistische Partij die zich in deze jaren uiterst flexibel en loyaal gedroeg en veel gematigder was dan de socialisten en de Actiepartij. Beide laatste partijen weigerden hun medewerking aan de regeringscoalitie. Dit had onder meer gevolgen door hun contacten met het noorden, waar een speciaal bevrijdingscomité het verzet tegen de Duitsers en de neo-fascisten coördineerde. De communist Scoccimarro, die in Bonomi's tweede kabinet de functie had van minister voor de bezette gebieden, kon via regeringskanalen sterk bijdragen tot de groei van zijn partij in de Povlakte; de socialisten, die nu buiten spel stonden, hadden het op dit punt duidelijk moeilijker.

De zuivering ging na het conflict uit handen van de politici (Sforza was lange tijd voorzitter van de Hoge Commissie geweest) over in die van de juristen. Zij vonden dat men iemand niet kon straffen voor een partijlidmaatschap in een tijd dat iedereen lid moest worden en daarmee ebde de zuiveringsgolf langzaam weg. De plaatselijke Comités voor de Nationale Bevrijding in Midden- en Zuid-Italië verloren hun politieke betekenis en werden gereduceerd tot adviesraden. De oppermachtige prefecten kregen het heft weer in handen en daarmee was de basis gelegd voor het naoorlogse Italië. Nog eenmaal kregen de verzetsgroepen een kans iets van hun ideeën te verwezenlijken, toen na de bevrijding in 1945 de Milanese leider van de Actiepartij, Parri, premier werd. Na een paar maanden echter werd hij overtroefd door de christen-democraten, wier visie sindsdien een stempel heeft gedrukt op het politieke klimaat van het land.